

Gymnasieelevers byten av program och skolor

Beställningsuppgifter:

Fritzes kundservice

106 47 Stockholm

Telefon: 08-690 95 76

Telefax: 08-690 95 50

E-post: skolverket@fritzes.se

www.skolverket.se

Beställningsnummer: 11:1240

ISSN: 1652-2508

ISBN: 978-91-86529-40-6

Grafisk produktion: AB Typoform

Omslagsbild: iStockphoto

Tryck: Elanders Sverige AB

Upplaga: 2 000 ex

Stockholm 2011

Gymnasieelevers byten av program och skolor

Förord

I Skolverkets uppdrag ingår att följa hur utbildningssystemet fungerar i olika avseenden. I en tidigare studie uppgav flertalet kommuner att den ökade konkurrensen om gymnasieelever har lett till att fler elever byter program och skola. Dessutom uppgav många kommuner att det har blivit vanligare att elever börjar om i årskurs 1 efter ett programbyte, vilket i sin tur påverkar genomströmningen i gymnasieskolan. Skolverket har därför ytterligare analyserat omfattning av gymnasieelevers byten och vilka konsekvenser bytena kan få för elevernas hemkommuner. Avsikten är att ge politiker, tjänstemän och huvudmän underlag för beslut som handlar om elevers förutsättningar att välja och genomföra sin gymnasieutbildning.

Följande arbetsgrupp vid Skolverket har genomfört projektet och sammanställt rapporten: Karin Hedin, Charlotte Mannerfelt (projektledare) och Sven Sundin. Anders Fredriksson har löpande lämnat synpunkter på arbetet.

Anna Ekström
Generaldirektör

Charlotte Mannerfelt
Undervisningsråd

Innehåll

Sammanfattning	6
Byten enligt uppföljningsstatistiken	6
Byten ur några kommuners perspektiv	7
Byten och marknadsmekanismer	7
Förändringar i skollagen kan få konsekvenser för bytare	7
Slutsatser	8
1. Gymnasieelevers byten – en introduktion	9
Studiens syfte och metod	9
Bestämmelser om byten	10
Begrepp som används i studien	13
Disposition	14
2. Tidigare känt om elevers byten	15
Vad Skolverket tidigare har publicerat om byten	15
Studier om orsaker till elevers omval	18
3. Byten enligt uppföljningsstatistiken	20
Datamaterial och metod	20
Beskrivning av nybörjarkullen 2006	22
Mer än var tionde bytte program	23
Vanligast med byten till yrkesförberedande program	25
Bakgrundsfaktorer skiljer bytare och stannare	26
Programbyten samvarierar med långsammare genomströmning	32
Viss osäkerhet om skolbyten i statistiken	37
4. Byten ur några kommuners perspektiv	41
Metod och urval	41
Tidiga byten och hemvändare	41
Koppling mellan avbrott och byte	43
Förändringar kan få konsekvenser för kommunerna	43
Hemkommuner försöker påverka och anpassa sig	44

5. Diskussion och slutsatser	46
Programbyte och förlängd utbildningstid samvarierar	46
Sämre studieförutsättningar bland programbytarna	47
Starkt underrepresenterat kön byter	48
Andra byten än vad statistiken visar	49
Kommuner vill reducera konsekvenser av byten	50
Byten och marknadsmekanismer	52
Slutsatser	54
Litteratur	56
 Bilaga 1. Ytterligare statistik	 58
 Bilaga 2. Frågeguide intervjustudien	 61

Sammanfattning

Föreliggande studie syftar till att öka kunskapen om gymnasieelevers byten mellan program och skolor, för att därigenom bidra till Skolverkets löpande uppföljning av hur utbildningssystemet fungerar i olika avseenden. Analysen bygger på Skolverkets uppföljningsstatistik, tidigare studier samt en mindre intervjustudie.

De frågeställningar som studien avser att besvara är följande: I vilken omfattning byter elever program, mellan vilka utbildningar byter eleverna och hur påverkar programbyten genomströmningen i gymnasieskolan? Skiljer sig elevers bytesmönster i relation till bakgrundsvariablerna kön, meritvärde från grundskolan och föräldrars utbildningsnivå? I vilken omfattning byter gymnasieelever skola? Vilka konsekvenser kan gymnasieelevers byten få för elevernas hemkommuner, och hur agerar ett urval kommuner utifrån elevers byten?

Kommunernas perspektiv är särskilt uppmärksammat eftersom elevens hemkommun, det vill säga den kommun där eleven är folkbokförd, är garanterat för att eleven får den gymnasieutbildning han eller hon har rätt till och även ska finansiera den.

Byten enligt uppföljningsstatistiken

Av de elever som var nybörjare i årskurs 1 i gymnasieskolan hösten 2006 hade elva procent bytt program två år senare. Andelarna som bytte *från* studie- respektive yrkesförberedande program var lika stora. Det var vanligt att elever bytte *till* en (annan) yrkesförberedande utbildning oavsett vilken inriktning de hade börjat på.

Efter ett byte till ett yrkesförberedande program var det vanligast att eleven låg ett år efter gängse genomströmningstakt, det vill säga gick i årskurs två det tredje studieåret. Elever som bytte från ett studieförberedande program till ett annat studieförberedande program upprätthöll i större utsträckning genomströmningen på tre år.

Andelen elever som fick slutbetyg efter tre studieår var avsevärt lägre bland programbyttarna än bland elever som gått kvar på samma utbildning. Av byttarna fick 29 procent och av stannarna 85 procent slutbetyg efter tre studieår. Andelen som fick slutbetyg bland elever som bytt både program och skola var ännu lägre, 17 procent. Det var vidare en lägre andel bytare som fick slutbetyg efter fyra år än andelen stannare som fick slutbetyg efter tre år.

Pojkar bytte program i något större utsträckning än flickor. Det fanns vidare en tendens att byta utbildning från yrkesförberedande program där det motsatta könet var i majoritet. Tendensen var tydligare bland flickor än bland pojkar.

De elever som bytte program hade som grupp lägre meritvärden från grundskolan än de elever som stannade kvar på samma program. Bytarna hade i lägre grad någon högutbildad förälder än stannarna.

Byten ur några kommuners perspektiv

Intervjustudien bekräftar Skolverkets tidigare resultat, att omfattningen av byten är större än vad Skolverkets uppföljningsstatistik visar eftersom de förändringar som sker före 15 oktober inte syns i uppföljningssystemet. Uppföljningsstatistiken över vilken utbildning, årskurs och skola elever går i samlas in av Statistiska centralbyrån (SCB) 15 oktober varje år.

Det förekommer att kommuner beskriver att elever gör omval i betydande omfattning i början på terminen. De tidiga omvalen uppges i intervjustudien framför allt avse skolvalen. En del kommuner uppger att omfattande förändringar av elevfördelningen mellan skolor efter terminsstart försvårar planeringen av den egna gymnasieverksamheten.

När elevers programbyten medför en förlängd gymnasietid medför det ökade kostnader för hemkommunen eftersom den finansierar ungdomars gymnasieutbildning. Hemkommuner försöker både reducera antalet byten genom till exempel ökad satsning på studie- och yrkesvägledning i grundskolan, samt anpassa sig till de byten som ändå förekommer, till exempel genom individuella lösningar för bytande elever. Det förekommer att elever som önskar byta program under pågående läsår gått på IV fram till nästa läsårsstart för att de bedömts sakna förutsättningar att börja på det nya programmet på grund av missade moment i utbildningen.

Byten och marknadsmekanismer

Omval och byten av program och skola går att betrakta som effekter av den valfrihet som är en grundpelare i det svenska utbildningssystemet. Varför ska en elev stanna kvar på en utbildning eller skola som hon eller han inte är nöjd med? Därmed finns en koppling mellan byten och marknadsanpassningen av gymnasieskolan med ökad valfrihet för elever och konkurrensutsättning av skolutbudet.

Konkurrenssituationen ger skolor incitament att specialisera och profilera sina utbildningar för att locka elever genom sin egenart. Ur ett bytesperspektiv skulle det underlätta för elever om utbildningarna var mer lika varandra.

Förändringar i skollagen kan få konsekvenser för bytare

Huvudmän kan behöva förändra sitt arbete med elever som tänker byta utbildningsväg under pågående läsår. Elever som är behöriga till nationellt program

får endast vid synnerliga skäl tas emot på de introduktionsprogram som ersätter IV enligt bestämmelserna i 2010 års skollag. Huvudregeln är att behöriga elever inte ska gå på introduktionsprogrammen. Det innebär att gymnasieelever som vill byta program inte kan gå på introduktionsprogram och invänta det nya läsåret i samma utsträckning som varit möjligt med IV. Enligt propositionen till den nya skollagen ska skolorna bli bättre på att underlätta för elever att fortsätta studierna på det program de påbörjat.

Slutsatser

- Det är viktigt att huvudmän och skolor ger elever så goda förutsättningar som möjligt att både göra väl övervägda val till gymnasieskolan och att genomföra byten som ändå sker på så bra sätt som möjligt för eleven. Tidigare studier av såväl omval som avbrott, ger exempel på att elever som bytt gymnasieprogram frågat efter mer stöd både i valprocessen till gymnasieskolan och under sina gymnasiestudier. Programbyten kan alltså vara en följd av både otillräcklig vägledning i ett svåröverskådligt utbud och otillräckligt stöd.
- Det är viktigt att huvudmän och skolor följer de riktlinjer för marknadsföring som Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) och Friskolornas riksförbund gemensamt har tagit fram. God marknadsföringsetik kan underlätta för elever att göra väl övervägda gymnasieval.
- Elever med stora stödbehov är sannolikt överrepresenterade bland de ungdomar som byter program. Det betyder inte att alla elever som byter program behöver särskilt stöd. Det är dock viktigt att uppmärksamma elevers rätt till särskilt stöd innan en diskussion om ett eventuellt programbyte blir aktuell.
- Tidigare studier visar att elever bytt program för att de inte trivts, den valda utbildningen inte motsvarat deras förväntningar i något avseende eller de tröttnat på att pendla. Även med tillgång till vägledning och stöd kommer det att finnas elever som ändrar sig och ångrar sitt gymnasieval, ibland som en följd av ökad mognad eller nya erfarenheter, ibland av andra orsaker. En slutsats är att alla programbyten varken går att förhindra, eller bör förhindras. Ett byte av program kan av olika orsaker vara positivt för en del elever.
- Huvudmännen behöver noggrant fundera igenom hur de ska arbeta för att elever som byter utbildning på bästa sätt ska kunna slutföra sina studier. Det är en fördel om gymnasieskolor erbjuder elever som byter program flexibla möjligheter så att eleverna kan slutföra sin utbildning så nära tre år som möjligt.
- Det är viktigt att följa utvecklingen av bytesmönster framöver, och även huvudmännens arbete med elever som avbryter en gymnasieutbildning med eller utan önskan om att börja på någon ny.

1. Gymnasieelevers byten – en introduktion

För gymnasieskolans del torde konkurrensen om elever att öka de närmaste åren. Gymnasiekullarna minskar som en följd av den demografiska utvecklingen, samtidigt som antalet gymnasieskolor hittills fortsatt att öka¹. I en studie som Skolverket publicerade 2010 uppgav flertalet kommuner att den ökade konkurrensen har medfört att fler gymnasieelever byter program och skola.² Även om gymnasieelever tidigare också bytt utbildningsväg bedömer alltså många kommunrepresentanter att elevernas byten har ökat i omfattning. Möjligheten att byta utbildningsväg efter terminsstart underlättas av att det finns överskott av gymnasieplatser, vilket är fallet för närvarande i många kommuner. Det förekommer att skolor annonserar i dagspress och på hemsidor om lediga platser efter terminsstart.³

Ett flertal kommuner uppgav även i ovan nämnda studie att antalet elever som börjar om på ett nytt program ökat. Därmed förlängs dessa elevers utbildningstid, vilket får konsekvenser för deras hemkommuner som ska finansiera ungdomars gymnasieutbildning. Skolverket har bedömt att det är viktigt att beslutsfattare på olika nivåer och huvudmän får tillgång till mer kunskap om gymnasieelevers byten. Dessutom ligger det i myndighetens uppdrag att följa hur utbildningssystemet fungerar i olika avseenden.

Studiens syfte och metod

Den här analysen syftar till att öka kunskapen om gymnasieelevers byten mellan olika program och mellan skolor. Studien riktar sig till beslutsfattare på nationell och lokal nivå, samt huvudmän. Den ger utifrån bearbetning av Skolverkets uppföljningsstatistik en bild av i vilken omfattning som elever byter, mellan vad de byter, och om det finns några bakgrundsvariabler som skiljer dem som byter utbildning från dem som stannar kvar där de börjat. Statistikanalysen är kompletterad med en sammanställning av tidigare studier samt telefonintervjuer med representanter för ett urval kommuner. Telefonintervjuerna avser att belysa omfattning och typ av byten som sker innan Skolverkets uppföljningsstatistik samlas in av Statistiska centralbyrån (SCB) den 15 oktober. De avser också att belysa vilka konsekvenser som elevers byten kan få för deras hemkommuner, och hur kommunerna agerar. Hemkommunernas perspektiv är uppmärksammat i rapporten eftersom de ska garantera att ungdomar som är folkbokförda i kommunen får den gymnasieutbildning

-
1. Gymnasiekullarna beräknas minska med cirka 25 procent, från närmare 400 000 år 2009 till cirka 300 000 år 2016. Se t.ex. diagram i Skolverket, 2010a.
 2. Skolverket, 2010a.
 3. Se t.ex. www.it-gymnasiet.se/6/9-10 eller www.johnbauer.nu/6/9-10.

de har rätt till och även finansiera den. Fristående gymnasieskolor och andra kommunala huvudmän än hemkommunen har inte några sådana skyldigheter.

De frågeställningar som rapporten avser att besvara är följande:

- I vilken omfattning byter elever program, mellan vilka utbildningar byter eleverna och hur påverkar byten genomströmningen i gymnasieskolan?
- Skiljer sig elevers bytesmönster i relation till bakgrundsvariablerna kön, meritvärde från grundskolan och föräldrars utbildningsnivå?
- I vilken omfattning byter gymnasieelever skolor?
- Vilka konsekvenser kan gymnasieelevers byten få för elevernas hemkommuner, och hur agerar ett urval kommuner utifrån elevers byten?

De två första frågeställningarna besvaras främst genom statistikanalysen. Frågeställning om skolbyten besvaras både genom statistikanalysen och intervjustudien, och den sista frågeställningen genom intervjustudien. Mer om metod presenteras i de kapitel som redovisar resultaten från respektive studie.

Fokus i undersökningen är de byten som görs av elever som börjar på nationella, specialutformade eller motsvarande program, samt Internationell Baccalaureate och Waldorfbildning. Elever som börjar på individuella program (IV) ingår inte i studien eftersom målet är att dessa ska byta till gymnasieutbildning på ett nationellt program eller motsvarande utbildning. Inte heller andra individuella program, såsom programinriktat individuellt program (PRIV) ingår i urvalet. Huruvida elever på PRIV enbart saknar något ämne för att vara behörig till nationellt program, eller saknar flera ämnen framgår inte i uppföljningsstatistiken. Därför är det svårt att värdera den elevgruppens genomströmning i gymnasieskolan jämfört med övriga elever.

Analysen är tänkt att kunna vara utgångspunkt för vidare studier, till exempel en elevundersökning, en undersökning av planering och dimensionering vid fristående gymnasieskolor, samt uppföljningar över tid.

Bestämmelser om byten

Undersökningen avser förhållanden före den 1 juli 2011 och utgår därför från bestämmelserna i 1985 års skollag och 1992 års gymnasieförordning (de äldre bestämmelserna). För elever som påbörjar utbildning efter den 1 juli 2011 ska den nya skollagen (2010:800) och den nya gymnasieförordningen (2010:2039) tillämpas (de nya bestämmelserna).

De äldre bestämmelserna

I skollagen (1985:1100) finns bestämmelser om kommunernas skyldighet att erbjuda utbildning för samtliga ungdomar i kommunen på nationella, special-

utformade eller individuella program. Där regleras också rätten att fullfölja en utbildning för den som tagits in på ett program.

Enligt 6 kap. 12 § gymnasieförordningen (1992:394) får styrelsen för utbildningen besluta om att en elev får byta program eller inriktning som erbjuds av kommunen. Styrelsen för utbildningen får också besluta att ta in en sökande till gymnasieskolan vid en senare tidpunkt än vid början av utbildningen om det finns plats på det aktuella programmet. En förutsättning är att den sökande är behörig och har de kunskaper och färdigheter som krävs för att tillgodogöra sig utbildningen.⁴

Det finns inga bestämmelser som ger den gymnasieelev som påbörjat sin utbildning vid en fristående eller annan kommuns gymnasieskola någon absolut rätt att få en plats i hemkommunens gymnasieskola på samma program om eleven ångrar sitt val. Kommunens skyldighet att erbjuda gymnasieutbildning kvarstår dock. Kommunerna har också ett ansvar att vara informerade om ungdomar 16-19 år som inte går i gymnasieskolan.⁵

En elev som riskerar att inte nå de kunskapsmål som anges i kursplanerna eller av andra skäl behöver särskilt stöd ska ges stödundervisning eller få andra stödinsatser i enlighet med 8 kap. gymnasieförordningen. Om inte stödinsatserna räcker till utan eleven ändå har uppenbara svårigheter att följa undervisningen på sitt program ska rektor vidta de åtgärder som behövs för att eleven ska kunna fortsätta studierna i gymnasieskolan. Det ska övervägas om eleven ska gå om en eller flera kurser, övergå till ett reducerat program eller ett annat nationellt eller specialutformat program eller ett individuellt program.⁶ En elev får dock inte byta från ett nationellt program till ett specialutformat program senare än den 1 oktober under elevens avslutande läsår på det nationella programmet

De nya bestämmelserna

Många av de tidigare bestämmelserna kvarstår i den nya regleringen. Till exempel har varje kommun även enligt de nya bestämmelserna ansvar för att erbjuda gymnasieutbildning av god kvalitet⁷, och eleverna har rätt att fullfölja en utbildning som de påbörjat hos en huvudman.⁸

Enligt 7 kap. 9 § gymnasieförordningen (2010:2039) får huvudmannen även besluta att en elev ska få byta studieväg om eleven uppfyller behörighetskraven för den önskade studievägen. Vidare får rektorn besluta att en elevs utbildning kan få avvika från vad som annars gäller för ett nationellt program genom att

4. 6 kap. 13 § gymnasieförordningen.

5. 1 kap. 18 § skollagen.

6. 6 kap. 14 – 15 §§ gymnasieförordningen.

7. 15 kap. 30§ skollagen (2010:800).

8. 16 kap. 37-41 §§ skollagen.

vissa kurser byts ut; om utbildningen kan hänföras till ett nationellt program, kraven för examen för det nationella programmet kan uppfyllas och beslutet fattas före utgången av det andra läsåret.⁹ Huvudmannen får även besluta att anta en sökande vid senare tidpunkt än vid början av utbildningen om det finns plats på den aktuella studievägen och om den sökande är behörig och har de kunskaper och färdigheter som krävs för att tillgodogöra sig undervisningen.¹⁰

Den nya regleringen för gymnasieskolan som började tillämpas den 1 juli 2011 innehåller dock en del nya bestämmelser som är relevanta att nämna i sammanhanget.

2010 års skollag innehåller begränsningar och förtydliganden för att överskådliggöra utbudet av gymnasieprogram. Gymnasieskolan erbjuder tolv yrkesprogram och sex högskoleförberedande program. Skillnaden mellan yrkesprogram och högskoleprogram har blivit större i det nya systemet. De specialutformade programmen har avskaffats, liksom lokala inriktningar och lokala kurser.

En förändring i den nya skollagen är även att lika regler gäller för utbildningar i kommunala och fristående skolor. Fristående skolor ska erbjuda nationella program, och inte utbildningar som motsvarar dessa program.

Kraven för behörighet till ett gymnasieprogram har skärpts. För de högskoleförberedande programmen gäller godkänt i engelska, svenska, matematik och nio andra ämnen. Motsvarande för yrkesprogrammen är engelska, svenska, matematik och fem andra ämnen.¹¹

Fem introduktionsprogram ersätter IV i den nya gymnasieskolan. Av dessa kan yrkesintroduktion och individuellt alternativ erbjudas till elever som är behöriga till nationellt yrkesprogram, om huvudmannen finner att det finns synnerliga skäl. Med synnerliga skäl menas till exempel att en elev trots anpassningar och kraftfulla insatser från skolan står i begrepp att helt avbryta sina studier i gymnasieskolan. Huvudmannen för utbildningen ska ha övervägt alla relevanta stödåtgärder innan man prövar om det finns synnerliga skäl. Möjlighet att tas emot på yrkesintroduktionen och individuellt alternativ på grund av synnerliga skäl ska användas i undantagsfall. Enligt propositionen till den nya skollagen verkar det inte vara någon bra strategi att hänvisa elever som avbrutit nationella program till IV. Den slutsatsen bygger på att elever som gått på IV efter att tidigare ha avbrutit studier på nationellt program har slutfört sin gymnasieutbildning i lägre grad än elever som gått direkt till IV från grundskolan.¹²

I propositionen till den nya skollagen betonar regeringen vikten av att elever ges stöd inom ramen för det program där de går för att undvika att elever

9. 9 kap. 4 § gymnasieförordningen.

10. 7 kap. 8 § gymnasieförordningen.

11. I bägge fallen kan undantag gälla engelskan.

12. Prop. 2009/10:165 s. 450.

avbryter sin utbildning eller byter program.¹³ Kommunerna uppmanas också i möjligaste mån att tillgodose elevers utbildningsval för att undvika att ungdomar väntar på nästa intagning för att kunna komma in där de helst vill.¹⁴ Elever som endast är behöriga till yrkesprogram men önskar söka till högskoleförberedande program kan läsa in den behörigheten på preparandutbildningen.¹⁵

Rätten till studie- och yrkesvägledningen har stärkts. Elever från grundskolan och uppåt ska ha tillgång till personal med sådan kompetens att elevernas behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses.¹⁶

Kommunens informationsansvar för ungdomar 16–19 år som inte går i gymnasieskolan kvarstår. I 2010 års skollag tillkom en bestämmelse om att andra huvudmän än hemkommunen har en skyldighet att snarast meddela hemkommunen om en elev börjar eller slutar vid huvudmannens gymnasieskola.¹⁷

Begrepp som används i studien

Tidigare studier av elevers programbyten använder ofta begreppet ”omval”. Eftersom det inte framgår av Skolverkets uppföljningsstatistik i vilken mån elever har gjort aktiva omval använder den här rapporten främst begreppet ”byte”. Föreliggande studie avser med ett byte av program eller skola när en elev först är registrerad på ett program eller en skola, och sedan på ett annat program respektive annan skola. Statistikanalysen utgår från förändringar mellan var nybörjareleverna i gymnasieskolan 2006 var registrerade sitt första år respektive två år senare, 2008.

Ett annat begrepp som används är ”omstart”. Omstart avser när en elev börjar om på ett nytt program efter antingen ett avbrott med uppehåll eller verksamhet inom IV, eller att ha avslutat en årskurs på ett program och sedan börjat om på ett annat.

Ytterligare ett begrepp är ”hemvändare”. Hemvändare är elever som påbörjat en gymnasieutbildning i en skola i en annan kommun, men sedan byter till en skola i hemkommunen.

Eftersom analysen handlar om byten som har skett tidigare används termerna studie- och yrkesförberedande program, och inte yrkesprogram och högskoleförberedande program som är termerna i 2010 års skollag. Studie- och yrkesförberedande program benämns som olika studieinriktningar.

13. Ibid, s. 450.

14. Ibid, s. 427.

15. 17 kap. 9 § skollagen.

16. 2 kap. 29 § skollagen.

17. 15 kap. 15 § skollagen.

Disposition

Efter inledningen följer ett kapitel som beskriver vad som tidigare är publicerat om gymnasieelevers byten. Kapitlet innehåller dels Skolverkets tidigare publicerade resultat i ämnet, dels annan tidigare kunskap. Därpå, i kapitel tre, påbörjas resultatredovisningen med analysen av Skolverkets uppföljningsstatistik. Detta kapitel avser att ge en översiktlig bild av gymnasieelevers byten. Kapitel fyra redovisar resultaten av intervjustudien. Den visar hur ett urval kommuner uppfattar dels omfattningen av tidiga byten, dels konsekvenser för kommunen av att elever byter utbildningar. Det avslutande kapitlet innehåller en diskussion om resultaten samt en presentation av Skolverkets slutsatser.

2. Tidigare känt om elevers byten

Det här kapitlet beskriver dels Skolverkets tidigare publicerade resultat om gymnasieelevers program- och skolbyten, dels resultat i andra studier som är gjorda på området.

Resultaten från Skolverket kommer där inte annat anges från rapporten *Konkurrensen om eleverna* från 2010. Syftet med den rapporten var att ge en aktuell bild av hur kommuner hanterar, planerar och dimensionerar sin gymnasieverksamhet, mot bakgrund av ett minskande elevunderlag och ett växande gymnasieutbud.

Byten av program och skola under gymnasietiden är inte fokus i några större studier som Skolverket funnit genom litteratursökning, däremot i flera examensarbeten och magisteruppsatser som därför presenteras.¹⁸ Det förekommer också att kommuner har gjort studier och utredningar om byten, men dessa är sällan sökbara på internet. Skolverket refererar till en studie från Umeå kommun som var sökbar via Google.

Vad Skolverket tidigare har publicerat om byten

Konkurrensen om eleverna bygger på en enkät ställd till kommuner som har minst en egen gymnasieskola med nationellt och/eller specialutformat program samt intervjuer med tio skolledare för gymnasieskolor i fem större kommuner.¹⁹ Den rapporten avser främst situationen för kommunala huvudmän.

Omfattning av och karaktär på byten

Tre kommuner av fyra anger att konkurrens om gymnasieelever hittills lett till att det har blivit vanligare att elever byter program eller skola. Det varierar mellan kommuner och kommuntyper hur vanligt det uppges vara att gymnasieelever byter program och/eller skolor.²⁰ Framför allt uppges de större städerna och kommuner i deras närhet att konkurrensen i hög grad lett till fler byten. Byten till hemkommunens skolor uppges vara vanligare än byten från dessa skolor.

Skolverket har återkommande genom åren redovisat att ungdomar som börjar på gymnasieprogram där det motsatta könet är i majoritet byter i högre utsträckning än övriga elever.²¹

18. Sökningar i Artikelsök, ERIC, Google, Libris och Swepub Uppsatser.se.

19. Se rapport *Konkurrensen om eleverna* för ytterligare information om urvalen.

20. De kommuntyper som användes var en modifiering av SCB:s indelning: storstäder, större städer, förorts- och pendlingskommuner, mindre kommuner samt glesbygdskommuner.

21. Se t.ex. Skolverket, 2011a och Skolverket, 2002.

Skolverkets lägesbedömning 2010 redogjorde för att elever gjorde flest byten av huvudman mellan det första och det andra studieåret.²² Andelsmässigt byter fler elever enligt rapporten från fristående till kommunal gymnasieskola, vilket överensstämmer med kommunernas uppgifter.

Konsekvenser för kommuner

Intervjustudien visar att omfattande byten och omval kan försvåra gymnasieskolors dimensionering och planering. En kommun och en skola kan ha för stor organisation efter att elever har bytt. Det kan leda till en kostnadsdrivande spiral bland annat om kommunen i sådana fall har skjutit till extra medel och därmed blivit skyldiga att göra detta även till andra huvudmän som har tagit emot kommunens elever. I vissa fall har kommuner beslutat att byten efter ett visst datum, exempelvis den 15 september, inte är tillåtna annat än i undantagsfall, alternativt fastställt att medel går till den skola vid vilken eleven är registrerad vid ett visst datum oavsett om byten sker längre in på terminen.

En del enkätsvar tar upp att kostnaderna ökar för kommunen i de fall som elever byter program och börjar om i årskurs 1 så att deras utbildningstid förlängs. Ungefär 10 000 elever, eller åtta procent, av eleverna som gick i årskurs 3 hösten 2009 gick minst sitt fjärde år i gymnasieskolan. Elevminskningen 2009 jämfört med året innan blev 1 500 elever istället för prognosens 10 000, främst därför att fler elever gick mer än tre år i gymnasieskolan.

Hur hemkommuner agerar

Som nämnts ovan rapporterar kommuner större elevflöden *till* de egna gymnasieskolorna än från dem. Hemkommunens uppdrag att garantera ungdomar plats i kommunal gymnasieutbildning kan komma att ställas på sin spets när många elever söker och påbörjar utbildning vid en fristående eller annan kommuns skola, och sedan vill byta till en gymnasieskola i hemkommunens regi. Vanliga kommentarer avseende kommunens beredskap för byten är att organisationen är flexibel, till exempel med möjlighet att öka klasstorlekar, att det finns ett överskott av platser samt att kommunen försöker hitta individuella lösningar för berörda elever.

Fyra av tio kommuner svarar att de dimensionerar sin egen gymnasieverksamhet för att kunna ta emot elever som önskar byta från annan huvudmans skola till hemkommunens. Kommentarer visar även att det förekommer att kommuner överdimensionerar en del program i förhållande till ansökningsbilden, i vissa fall utifrån att hemvändare brukar ha önskemål om dessa

22. Skolverket, 2010c. Byte av huvudman kan bero på att en kommunal skola privatiseras eller vice versa vilket föreliggande rapport återkommer till.

program. En del kommuner uppger att de dimensionerar för fler elever än de intagna på program där detta är möjligt utan höga kostnader. Enligt enkätsvaren har inte kommuner alltid möjlighet att låta alla hemvändare ska få sina önskemål om program tillgodosedda. I vissa fall uppges elever bli erbjudna plats på individuellt program till nästkommande läsår.

Flertalet kommuner uppger att det under rådande förhållanden, med minskande elevkullar i relation till utbildningsplatser, finns plats för elever som byter från andra huvudmän till kommunens egna skolor.

Hälften av kommunerna anger att de har riktlinjer för gymnasieelevers byten. Flertalet kommuner uppger att de följer upp orsaker till elevers byten, till exempel genom att studie- och yrkesvägledare (SYV) eller rektor samtalar med eleverna innan bytet genomförs.

Ett sätt för skolor att förebygga byten uppges vara att försöka vara så tydliga som möjligt med vad skolan och deras utbildningar erbjuder. Vidare uppger två kommuner av tre att de använt studie- och yrkesvägledningsinsatser i grundskolan för att planera och dimensionera gymnasieskolan, vilket kan tolkas som ett sätt att lotsa elever till rätt utbildning från början. Ytterligare ett sätt att förhindra byten är att i så stor utsträckning som möjligt tillgodose elevers förstahandsval. En åsikt som framkommer är att det är en fördel om programstrukturen på en skola medger byten som inte är ovanliga, till exempel från naturvetenskapligt till samhällsvetenskapligt program.

Gymnasieförbundens svar angående hantering av bytare varierar stort. Ett återkommande svar är dock att alla hemvändare inte kan välja vilket program som helst.

Olika orsaker till omval och byten

Föreliggande analys har inte fokus på orsaker till gymnasieelevers byten. Men eftersom en frågeställning handlar om kommuners hantering av elevers byten och den frågan anknyter till orsaker redovisar rapporten vad som framkommit i tidigare Skolverksstudier.

Orsaker till byten som redovisas i *Konkurrensen om eleverna* är till exempel att ungdomar uppges kunna ha svårt att orientera sig i det stora utbudet, att den utbildning som de har börjat på inte hade det innehåll som de förväntat sig och att en del elever tröttnar på att resa till gymnasieskolor som ligger långt bort från hemmet. Andra orsaker som framkommer är att elever sent har fått besked om plats hos en annan huvudman, att de har upplevt en utbildning vara för svår, samt kompisrelaterade orsaker. Genomförda byten lämnar dessutom utrymme för ytterligare förändringar genom kedjeeffekter.

Ytterligare orsaker till att elever byter program som Skolverket tidigare har konstaterat, är brist på särskilt stöd och att stödjande insatser sätts in alltför sent. Att så är fallet framkom bland annat i Skolverkets rapport *Varför hop-*

*pade du av?*²³ Den utgår från intervjuer med 16 ungdomar som avbrutit sin gymnasieutbildning, vilket för flertalet innebar att de hade börjat om eller avsåg att börja om på ett annat program. Stödinsatserna blir enligt studien ofta reaktiva, vilket innebär att skolor snabbt försöker hitta lösning såsom ett programbyte när en elev inte klarar av sina studier. Alternativet skulle vara att skolorna var proaktiva, genom att i ett tidigt skede fånga upp signaler om att stöd behövs. Liknande resultat framkommer i flera studier som ingår i Skolverkets kunskapssammanställning om studieavbrott och stödinsatser i gymnasieskolan. Den visar bland annat att det förekommer att gymnasieskolor rekommenderar programbyte istället för att erbjuda elever särskilt stöd.²⁴

Alla byten sker inte på grund av elevernas val. I de fall gymnasieskolor eller program har lagts ner eller flyttats har elever blivit tvungna att byta skola.

Studier om orsaker till elevers omval

De studier som presenteras nedan har framför allt fokus på orsaker till elevers byten. En uppsats byggd bland annat på en enkät ställd till 80 elever i Stockholm som gjort omval visar att vanliga orsaker till omvalet uppges vara otrivsel och för hög studietakt på det först valda alternativet.²⁵ Studien visar vidare att eleverna anser sig ha agerat mer självständigt inför omvalet, medan föräldrar och syskon haft större betydelse för förstavalet, liksom även skolors marknadsföring och rykte. En annan uppsats, byggd på en enkät ställd till elever i en västsvensk kommun som gjort omval de första veckorna efter terminsstart, visar att vanliga motiv var att det först valda alternativet i något avseende inte motsvarade elevernas förväntningar.²⁶

Sex ytterligare uppsatser utgår från intervjuer med mellan sex och tio elever som gjort omval under sin gymnasietid.²⁷ Resultaten ger sammantaget ett intryck av att de omväljande elevernas första val inte var så väl underbyggda. Omvalen förefaller att vara mer övervägda än de tidigare valen och eleverna uppgav sig ha reflekterat mer över vad de själva ville ha ut av en gymnasieutbildning. Ingen av uppsatserna visar att elever ångrat sitt omval, däremot att elever ångrat att de varit passiva eller lättpåverkade i den första valprocessen.

Elever hänvisar i ovanstående uppsatser såväl till att de har valt *från* något, som att det valt *till* något annat än det tidigare valda. Återkommande argument

23. Skolverket, 2007b.

24. Skolverket, 2008a. Samma resultat framkom även i Skolinspektionens kvalitetsgranskning av gymnasieskolors insatser för att elever ska fullfölja sin utbildning, 2009.

25. Gill, Peter, 2010.

26. Zander, Raine & Helena Gustafsson, 2009.

27. Andreasson, Christine & Carina Johansson, 2006, Bernhardsson, Frida & Kerstin Lagemyr, 2008, Eriksson, Sussie & Therese Gustafsson, 2006, Ivarsson, Camilla & Torbjörn Nilsson, 2009, Karlsson, Jannica, 2007, Karlsson, Cecilia & Sandra Sundin, 2007.

till val *från* utbildningar är att ungdomar uppger sig ha haft dålig kunskap om vad deras första val inneburit i fråga om kursinnehåll och studietakt (för hög eller för låg). Vissa har till och med ansett sig vara vilseledda av information som inte har stämt. En del elever har varit missnöjda med organisationen eller lärarna på den gymnasieskola som de först började på. Ungdomar uppger också att de har tröttnat på långa resor och att bo på annan ort än hemmet. Det förekommer att elever har ändrat sig genom att de förlorat ett tidigare intresse eller insett att utbildningen är inriktad mot något de inte vill ha som yrke. Att inte tycka sig passa in bland övriga elever är också en orsak till byte. Orsaker till att elever väljer *till* något nytt alternativ är nya intressen, önskan om vidgade möjligheter till framtida studier, samt möjlighet att komma in på ett förstahandsval alternativt samma utbildning som kamrater går på.

En studie ger indikation på att orsaker till omval kan variera beroende på vilket program elever byter till och från. Studien som handlar om elever som bytt till fordonsprogrammet visar på mer studiesvårigheter, avhopp och upprepade byten än de övriga studierna.²⁸

Umeå kommun har genomfört en lokal studie med en granskning av alla elevrörelser, såväl byten som avhopp, i Umeå gymnasieskola läsåret 2009/10, samt intervjuer med ett urval elever.²⁹ Bakgrunden är att ett ökat antal elever börjat om på en ny gymnasieutbildning efter ett eller två år på annat program. De intervjuade eleverna delades in i tre kategorier. Elever i en kategori hade hoppat av då program inte hade motsvarat deras förväntningar eller för att de inte kommit in på sitt förstahandsval. De tänkte starta om på nytt program kommande läsår. Elever i en annan kategori hade avbrutit sina studier av orsaker som låg utanför skolan, medan elever i en tredje kategori i högre grad hade avbrutit sina studier på grund av skolrelaterade faktorer, som brist på stöd.

Enligt rapporten gör det stora utbudet av olika studievägar och skolor det svårt för ungdomar att välja "rätt" gymnasieutbildning från början. Enligt enkätsvar och intervjuer hade ungdomar, framför allt flickor, önskat mer individuell studie- och yrkesvägledning. En något övervägande andel av avhopparna var också flickor. Rapporten ger med utgångspunkt i elevintervjuerna förslag på ökad vägledning och information, förbättrat bemötande, ökad lärarkompetens om inlärningssvårigheter, samt handledande samtal inför eventuella avhopp.

Så långt det som är känt sedan tidigare. I nästa kapitel påbörjas redovisningen av nya resultat.

28 Karlsson, Jannica, 2007.

29 Umeå kommun, 2010.

3. Byten enligt uppföljningsstatistiken

Detta kapitel beskriver hur gymnasieeleverna i en elevkull bytte mellan program under utbildningens gång. Vad som kännetecknar de elever som bytt program samt hur programbyten samvarierar med långsammare genomströmning i gymnasieskolan framställs också. Kapitlet beskriver även elevers byten av gymnasieskola, huvudmannatyp respektive skolkommun. Av metodskäl, vilka redovisas, ger inte uppföljningsstatistiken en fullständig bild av dessa byten. Redovisningarna är därför mer kortfattade än över programbyten. Strävan i föreliggande rapport är att utifrån statistiken kortfattat belysa omfattningen av skolbyten, med ovanstående förbehåll, men att även komplettera frågan om skolbyten inom ramen för intervjustudien.

Datamaterial och metod

Analyserna av elevers byten utgår från Skolverkets uppföljningsstatistik över elevgruppen som var nybörjare i gymnasieskolans årskurs 1 hösten 2006.³⁰ För att identifiera elever som bytt program har jämförelser gjorts mellan det program eleven var registrerad vid 15 oktober studieår 1 (2006) respektive 15 oktober studieår 3 (2008). På så sätt har eleverna delats in i kategorierna *bytare* (de som är registrerade vid ett annat program år 3 än startprogrammet år 1), *stannare* (elever som var registrerade vid samma program år 1 och år 3) samt *oregistrerade* (elever som var nybörjare i årskurs 1 år 1 (2006) men som inte finns registrerade i gymnasieskolan år 3 (2008) på grund av att de avbrutit sina studier eller gjort studieuppehåll). Syftet med denna indelning är att kunna särskilja och studera omfattningen av och karaktären på programbyten inom gymnasieskolan.

Studien tar inte i beaktande byten i flera led som innebär att en elev byter tillbaka till det program han eller hon börjat på (det vill säga programtillhörighet år 1 och år 3 är samma, men år 2 går eleven på ett annat program). Ingen hänsyn tas heller till *när* mellan de två mättillfällena 15 oktober 2006 respektive 2008 bytet sker, även om en sådan aspekt sannolikt spelar roll för vilka konsekvenser ett byte kan få.

Analyserna utgår från en variabel som standardiserar utbildningar till att efterlikna nationella program. Därmed kan fristående gymnasieskolors utbildningar likställas med kommunala skolors nationella program. Genom att utgå från den aktuella variabeln kommer inte byten mellan olika inriktningar eller varianter på samma program märkas i denna studie. Att studien enbart utgår från

30. Undersökningen omfattar endast en elevkull. Detta innebär att resultaten kan ha begränsad generaliserbarhet om andra elevkullar uppvisar bytesmönster som skiljer sig åt från den aktuella. För mer information om gymnasieelevernas byten, se även tillhörande tabellbilaga på www.skolverket.se/publikationer.

om programtillhörigheten skiljer sig åt mellan år 1 och år 3 samt bortser från byten mellan inriktningar på ett program gör att den i viss mån kan underskatta omfattningen på vad som elever och skolor uppfattar som byten.

Även övriga byten som beskrivs utgår från skillnader mellan var nybörjareleverna 2006 var registrerade 15 oktober 2006 respektive 2008.

PROGRAMMENS BETECKNINGAR OCH FÖRKORTNINGAR

I figurer används programmens förkortningar (t.ex. BF, BP, EC). I kommenterande text används programmens fullständiga beteckning, men för att förenkla läsningen av figurer återfinns alla program och förkortningar här.³¹ International Baccalaureate liksom Waldorf redovisas tillsammans med de nationella programmen även om dessa båda brukar kategoriseras som övriga utbildningar.

Program	Förkortning
Barn- och fritid	BF
Bygg	BP
EI	EC
Energi	EN
Estetiska	ES
Fordon	FP
Handels- och administration	HP
Hotell- och restaurang	HR
Hantverk	HV
International Baccalaureate	IB
Individuella	IV
Livsmedel	LP
Medie	MP
Naturbruk	NP
Naturvetenskapligt	NV
Omvårdnad	OP
Specialutformade	SM
Specialutformade (med riksintag)	SMR
Samhällsvetenskapligt	SP
Teknik	TE
Waldorf	W

31. I resultatredovisningens figurer följer programmen inte denna bokstavsordning, dvs. sorteras inte efter programmens begynnelsebokstäver. Istället sorteras programmen efter aktuellt resultat. Detta innebär att de figurer som visar resultat på programnivå skiljer sig åt sinsemellan vad gäller programmens ordning.

HANTERING AV SPECIALUTFORMADE PROGRAM

Många specialutformade program ligger innehållsmässigt nära ett nationellt program. När så varit fallet har eleverna hänförs till det aktuella nationella programmet i statistiken som ligger till grund för studien. Det gör att de elever som rapporten redovisar för specialutformade program bara utgör de vars utbildningsinnehåll inte kunnat hänföras till ett nationellt program. Merparten av eleverna som gick specialutformade program har följaktligen sorterats in bland program med liknande innehåll.³²

Eleverna som redovisas på specialutformade program är del av undersökningspopulationen och påverkar därmed beskrivningar av bytesmönstren sett till den totala elevkullen. I texten läggs dock huvudsakligt fokus vid bytesmönster per studieinriktning (studieförberedande respektive yrkesförberedande program). I kategoriseringen av studieinriktningar ingår inte de elever som i figur 3.1 redovisas som registrerade på specialutformade program eller specialutformade med riksintag. I vissa fall kommenteras ändå resultaten för dessa elever.

Beskrivning av nybörjarkullen 2006

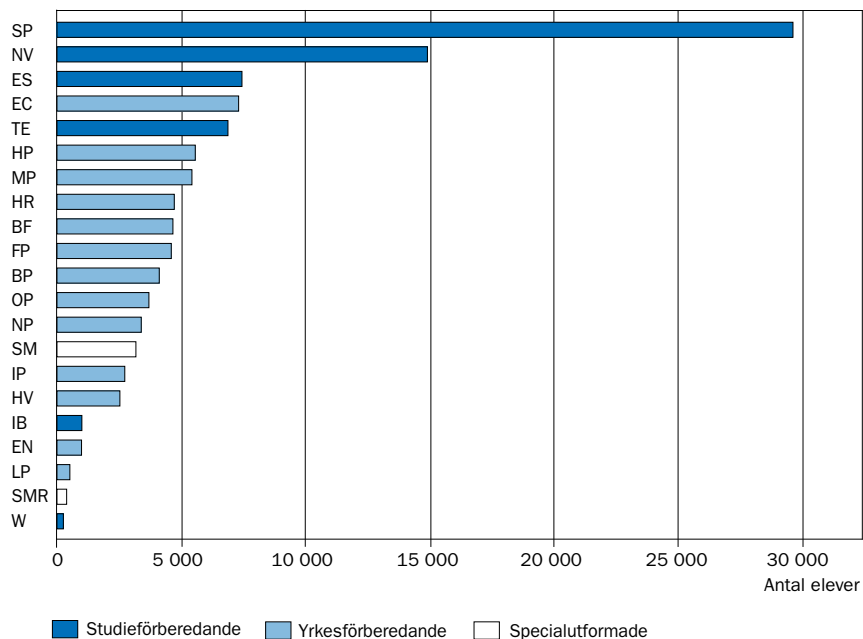
Det totala antalet nybörjarelever i gymnasieskolans årskurs 1 år 2006 (exkl. varianter av individuella programmet) var 113 949.³³ Mer än hälften av eleverna började på studieförberedande program.³⁴ Fyra av tio började på yrkesförberedande program och resterande elever på specialutformade program med eller utan riksintag. Figur 3.1 visar hur eleverna som ingår i undersökningspopulationen var fördelade per program när de började i årskurs 1 hösten 2006.

32. Ytterligare fördjupning skulle behövas för att utreda innehållet i den specialutformade utbildningen hos elever som inte kan hänföras till ett program. Med anledning av oklarheten vad gäller dessa elevers utbildningsinnehåll redovisas inte specifikt bytesmönster bland elever vars specialutformade utbildning inte har kunnat knytas till ett program. Detta gäller såväl den kategori av specialutformade program utan specifik inriktning som beskrivits i stycket (SM), som specialutformade program med riksintag (SMR).

33. Undersökningspopulationen motsvarar alla elever som är nybörjare i årskurs 1 2006 och som inte börjar på någon form av *individuella* program, oavsett huvudman. De elever som fått slutbetyg på två år eller mindre ingår inte heller (omfattar 62 elever). En fristående skolas utbildningar knyts i redovisningen till ett nationellt program med motsvarande innehåll.

34. Till de studieförberedande utbildningarna räknas estetiska programmet, International Baccalaureate, naturvetenskapliga programmet, samhällsvetenskapliga programmet, teknikprogrammet och Waldorf. Till de yrkesförberedande utbildningarna räknas barn- och fritid, bygg, el, energi, fordon, handels- och administration, hotell och restaurang, hantverk, industri, livsmedel, medie, naturbruk och omvårdnad.

Figur 3.1: Antal nybörjarelever i årskurs 1 per startprogram 15 oktober 2006.

Som framgår av figur 3.1 hade samhällsvetenskapsprogrammet i särklass flest elever startåret 2006, följt av naturvetenskapliga programmet. Det nationella program som hade lägst elevantal det aktuella året var livsmedelsprogrammet. Allra lägst elevantal hade Waldorfbildningarna.

Följande analyser utgår från den presenterade populationen.

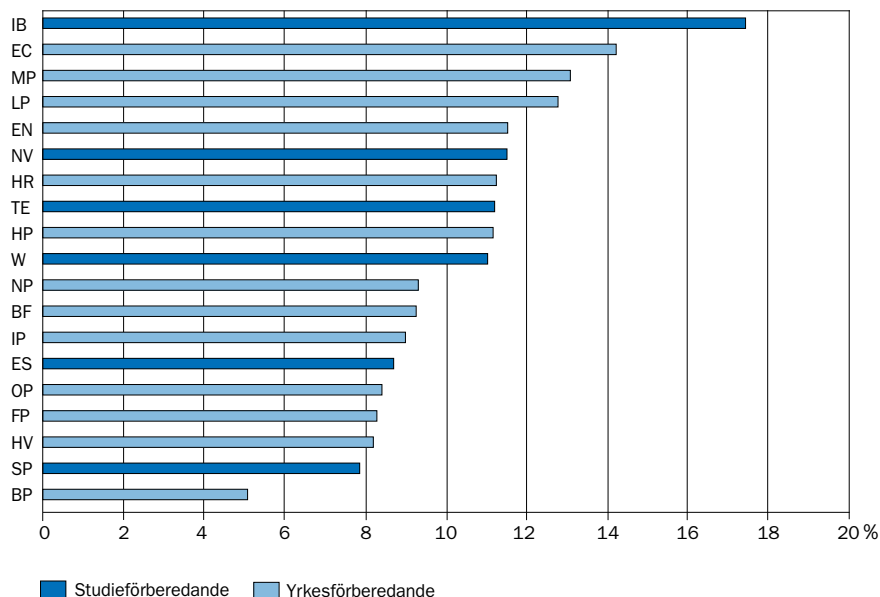
Mer än var tionde bytte program

Av de elever som var nybörjare i årskurs 1 på gymnasiet hösten 2006 hade elva procent (12 572 elever) bytt utbildningsväg två år senare. Tre procent hade avbrutit sina studier eller gjort studieuppehåll och var därmed inte registrerade i gymnasiet studieår 3. De återstående eleverna (86 procent) gick sitt tredje studieår på samma program som de börjat på. Både bland elever som börjat på yrkesförberedande program och studieförberedande program var andelen bytare tio procent. Den elfte procenten beror på hög andel byten från specialutformade program.

Omfattning av byten per program

Sett till de enskilda programmen förekom relativt stora skillnader vad gäller elevernas bytesfrekvens. Figur 3.2 visar andel bytare per startprogram.

Figur 3.2: Andel (%) elever som bytt program mellan 15 oktober studieår 1 (2006) och studieår 3 (2008), per startprogram.

Figur 3.2 visar att högst andel elever som börjat på International Baccalaureate bytte utbildning: 17 procent (179 elever) av eleverna hade bytt till år 3. Andelen bytare var även relativt hög bland de elever som börjat på elprogrammet (14 procent, 1 040 elever), medieprogrammet (13 procent, 714 elever) och livsmedelsprogrammet (13 procent, 63 elever). I särklass lägst andel bytare återfanns bland elever som börjat på byggprogrammet. Endast en elev av tjugo (210 elever) bytte utbildning efter att ha börjat på bygg.

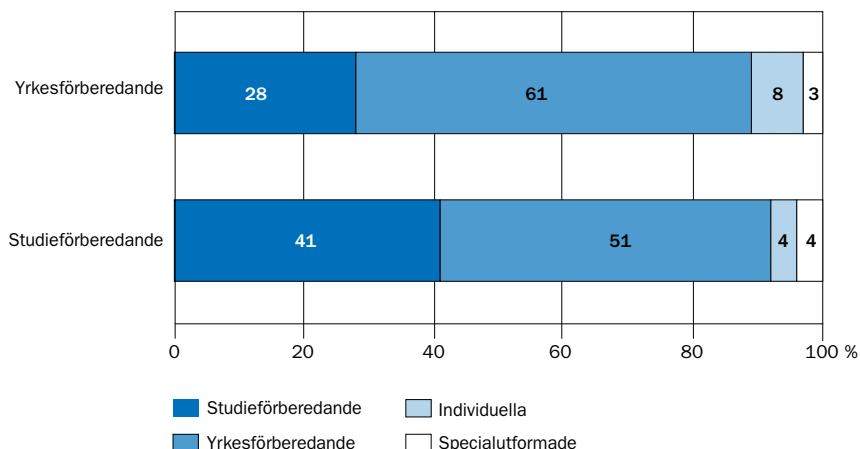
Antalet programbytande elever samvarierar i stor utsträckning med hur många elever som börjat sin gymnasieutbildning på respektive program (se figur 3.1). De två program som hade flest elever hösten 2006, det samhällsvetenskapliga och det naturvetenskapliga programmen, hade också störst antal bytare (2 326 respektive 1 712 elever). Även detta förhållande kan vara av betydelse för att förstå konsekvenserna av programbyten för till exempel huvudmännens planering av verksamheten.³⁵

35. För uppgifter om *antal* bytande elever per startprogram se tillhörande tabellbilaga på www.skolverket.se/publikationer.

Vanligast med byten till yrkesförberedande program

Att byta till en yrkesförberedande utbildning var vanligast såväl bland elever som börjat på ett (annat) yrkesförberedande program som bland elever som börjat på ett studieförberedande program. Figur 3.3 visar vilken riktning bytena tog utifrån elevernas studieinriktning år 1 (2006).

Figur 3.3: Vilken studieinriktning byter eleverna från yrkesförberedande program respektive studieförberedande program till? Andel (%) av bytare per studieinriktning studieår 1.

Kommentar: Figuren visar fördelningen av de elever som bytte från yrkesförberedande program (N=5 190) respektive studieförberedande program (N=5 839) studieår 3 (2008).

Av figur 3.3 framgår att av de elever som bytte från ett yrkesförberedande program gick flertalet till ett annat yrkesförberedande program. Även bland dem som bytte från ett studieförberedande program var det, som tidigare nämnts, vanligast att gå till ett yrkesförberedande program. Figuren visar vidare att byten till studieförberedande program var vanligare bland bytare som börjat på en (annan) studieförberedande utbildning. Dessutom visar figuren att det var vanligare att elever bytte från ett yrkesförberedande till individuellt program, än från ett studieförberedande till individuellt program.

Från samtliga yrkesförberedande program var det vanligast att byta till ett annat yrkesförberedande program.³⁶ Det finns dock studieförberedande program som visar andra bytesmönster än det generella vad gäller bytenas

36. Däremot var det bland vissa av dessa program, t.ex. media - och naturbruksprogrammen, nästan lika vanligt att byta till ett studieförberedande program. För elever som börjat på fordonsprogrammet var det vanligare att byta till IV än till en studieförberedande utbildning. Bland elever som börjat på energiprogrammet var det vanligare att byta till ett specialutformat, än till ett studieförberedande program.

riktning. Bland de elever som bytte från International Baccalaureate, naturvetenskapliga programmet och Waldorf var det vanligare att byta till en annan studieförberedande utbildning än till ett yrkesförberedande program.

Bakgrundsfaktorer skiljer bytare och stannare

Följande avsnitt beskriver vad som utmärker de elever som var nybörjare i gymnasieskolans årskurs 1 hösten 2006 och som bytt program mellan sitt första och sitt tredje studieår. Beskrivningen görs utifrån variablerna kön, meritvärde från grundskolan och föräldrars utbildningsnivå.

Bytarnas karakteristika framställs genom jämförelser med elevgrupperna som stannat kvar på samma program respektive var oregistrerade 2008 för att de avbrutit eller tagit uppehåll från sin gymnasieutbildning.³⁷ Varje stycke inleds med en presentation av en generell bild av hur bytare, stannare och oregistrerade i hela elevgruppen skiljer sig åt utifrån den aktuella variabeln. Därefter görs jämförelser mellan bytare, stannare och oregistrerade på yrkesförberedande respektive studieförberedande program. I de fall enskilda program avviker från det generella mönstret som presenterats för den aktuella studieinriktningen kommenterar rapporten därefter detta, företrädesvis i noter.

Något vanligare att pojkar byter program, men könsfördelning spelar roll. Det var något vanligare bland pojkar än bland flickor att byta program. Totalt sett bytte tolv procent av pojkarna och tio procent av flickorna program mellan studieår 1 och 3.

Det förekom inte några större skillnader mellan de två studieinriktningarna vad gäller andel bytare bland pojkar respektive flickor. Andelen bytare är något högre bland pojkar på båda studieinriktningar.³⁸

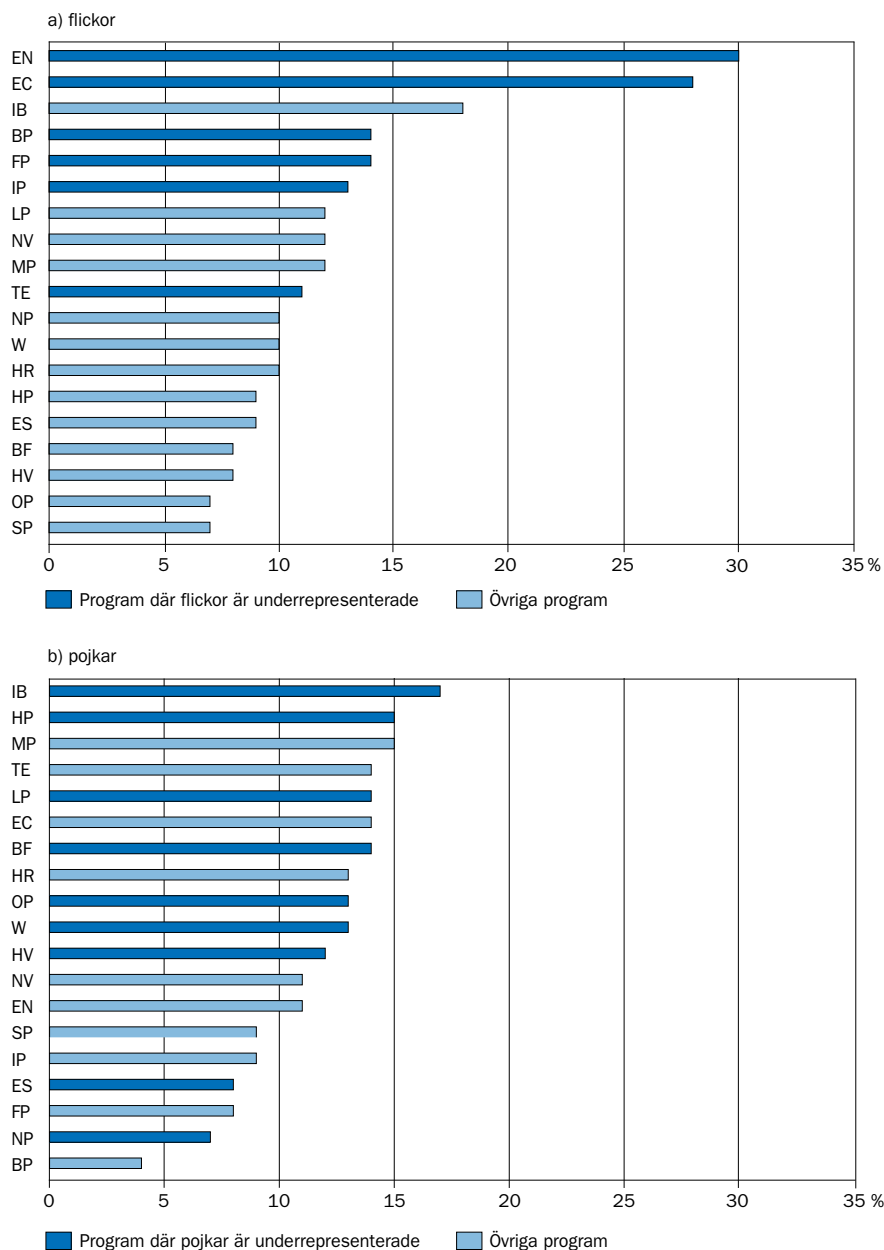
Hur fördelningen av flickor och pojkar ser ut när elever påbörjar sin gymnasieutbildning förefaller ha betydelse för om de byter program. Av figur 1 i bilaga 1 framkommer att könsfördelningen var ojämn på många program, framför allt på flertalet av de yrkesförberedande utbildningarna.

Figur 3.4a och b visar hur andelen bytare på de olika programmen skiljer sig åt mellan flickor och pojkar.

37. Förutom vad gäller bytesmönster bland pojkar respektive flickor är huvudsaklig ingång i avsnittets analyser hur bytare, stannare och oregistrerade skiljer sig åt med avseende på aktuell bakgrundsvariabel. Sålunda besvaras inte frågor som tar utgångspunkt i bakgrundsvariablerna såsom "hur bytte elever med högutbildade föräldrar?".

38. Från yrkesförberedande program bytte elva procent av pojkarna och tio procent av flickorna. Motsvarande andel från studieförberedande program var elva procent av pojkarna och nio procent av flickorna.

Figur 3.4: Andel (%) bytare per startprogram och kön

Som figur 3.4a visar bytte flickor i störst utsträckning från program där det egna könet var underrepresenterat. Denna tendens var inte lika stark bland pojkar (figur 3.4b).

Omkring 30 procent av de flickor som börjat på de pojkdominerade programmen energi och el hade bytt utbildning två år senare. De flickor som sökt sig till dessa program var väldigt få från början (knappt 100 flickor sammanlagt) och därefter bytte nästan var tredje flicka till ett annat program. Pojkar som börjat på flickdominerade naturbruksprogrammet och estetiska programmet bytte däremot i mindre utsträckning än medelvärdet för pojkar.

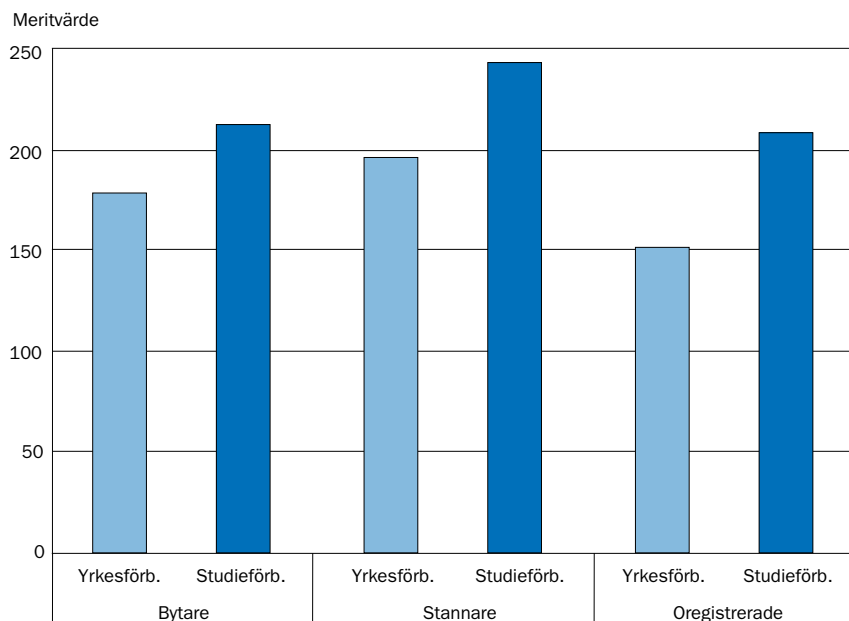
Att resultaten pekar på att flickor i högre grad än pojkar bytte från program där de var underrepresenterade kan vara relaterat till *graden* av underrepresentation. Exempelvis utgjorde flickor på de pojkdominerade programmen energi och el en väsentligt mindre andel av eleverna på dessa program initialt, än vad pojkar gjorde på de flickdominerade programmen International Baccalaureate och handel- och administration. Ett exempel på avvikelse från detta mönster var att flickor i lägre grad än pojkar bytte från tekniska programmet, trots att de var i minoritet på programmet (flickors underrepresentation var dock inte så omfattande som på energi- och elprogrammen). Minst benägna att byta var flickor som börjat på samhällsvetenskapliga programmet (där könsfördelningen var relativt jämn) och, i särklass, pojkar som börjat på byggprogrammet (där pojkar var i stor majoritet).

Lägre meritvärde bland bytare

Bytarna hade som grupp lägre meritvärde från grundskolan än stannarna (201 jämfört med 222).³⁹ Eleverna som var oregistrerade 2008 hade i sin tur lägre meritvärde än de bytande eleverna (176). Figur 3.5 visar meritpoäng för bytare, stannare och oregistrerade utifrån ursprunglig studieinriktning.

39. 1913 elever saknar uppgift om meritvärde från grundskolan (internationella studenter, Waldorf eller anpassad studiegång). För information om genomsnittligt meritvärde bland nybörjarelever hösten 2006 (per startprogram), se figur 2 i bilaga 1.

Figur 3.5: Genomsnittligt meritvärde från grundskolan bland bytare, stannare respektive oregistrerade per studieinriktning studieår 1.

Kommentar: Genomsnittligt meritvärde för hela elevgruppen var 218.

Som framgår av figur 3.5 gäller samma generella mönster avseende meritpoäng även när hänsyn tas till ursprunglig studieinriktning. Skillnaderna är dock mindre mellan bytare och oregistrerade bland dem som började på studieförberedande program jämfört med bland dem som började på yrkesförberedande program. Generellt hade eleverna som började på studieförberedande program högre meritvärde än de som började på yrkesförberedande utbildningar.

Även med hänsyn tagen till elevers tillhörighet till enskilda program gäller detta mönster (att bytare har lägre meritvärde än stannare men högre än de oregistrerade) med få undantag.

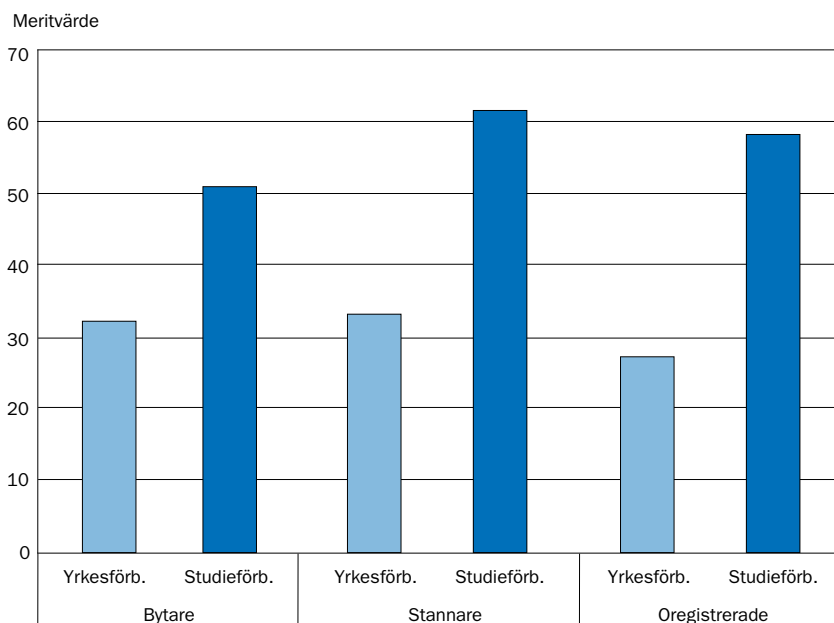
Lägre andel bytare med högskoleutbildad förälder

Utgångspunkten i analyserna av föräldrars högsta utbildningsnivå tas här i andelen elever med minst en förälder med utbildning på högskolenivå.⁴⁰

Alla program inräknade skiljde sig andelen elever med minst en högskoleutbildad förälder på samma sätt som beskrivits för meritvärde från grundskolan. Det generella mönstret är således att andelen elever med minst en högskoleutbildad förälder var högre bland de elever som stannat kvar på sin utbildning än bland dem som bytt program eller avbrutit/tagit uppehåll från sina studier. Av de elever som bytt program hade 44 procent minst en högskoleutbildad förälder, att jämföra med 49 procent bland stannare och 41 procent bland de oregistrerade 2008.

Figur 3.6 visar skillnader mellan bytare, stannare och oregistrerade samt mellan de två studieinriktningarna vad gäller andel elever med minst en förälder med utbildning på högskolenivå.

Figur 3.6: Andel (%) elever med minst en förälder med utbildning på högskolenivå bland bytare, stannare respektive oregistrerade, per studieinriktning studieår 1.

Kommentar: Andelen elever med minst en förälder med utbildning på högskolenivå bland hela elevgruppen var 48 procent.

40. 2 767 elever saknade uppgift om såväl moders som faders utbildningsnivå. För information om föräldrars högsta utbildningsnivå bland nybörjarelever 2006 (per startprogram), se figur 3 i bilaga 1.

Av figur 3.6 framgår att det finns vissa skillnader mellan de två studieinriktningarna studieår 1. En grundläggande skillnad är att elever på yrkesförberedande utbildningar i lägre grad hade högskoleutbildade föräldrar än elever på studieförberedande program.⁴¹ Det förekommer dock även avvikelser från det generella mönstret. En avvikelse är att skillnaden i andel elever med minst en högskoleutbildad förälder bland bytare respektive stannare på yrkesförberedande program är väldigt liten. Elever som var oregistrerade studieår 3 efter att ha börjat på en studieförberedande utbildning hade vidare i högre grad en högskoleutbildad förälder än elever som bytte program från denna studieinriktning. Det finns dessutom ett flertal program som avviker från studieinriktningens generella mönster.⁴²

41. Alla yrkesförberedande program, och i synnerhet fordon, livsmedel och barn- och fritid, ligger avsevärt under värdet för hela elevgruppen vad gäller andel elever med högskoleutbildade föräldrar. Alla studieförberedande program, och i synnerhet International Baccalaureate, Waldorf och naturvetenskapligt program, ligger över värdet för hela elevgruppen vad gäller andel elever med högskoleutbildade föräldrar.

42. Elever som var oregistrerade 2008 efter att ha börjat på International Baccalaureate, naturvetenskapliga programmet respektive energiprogrammet hade i högre grad högskoleutbildade föräldrar än både de som stannade kvar på programmen och de som bytte utbildning. Elever som bytte från byggprogrammet och livsmedelsprogrammet hade i högre grad en högutbildad förälder än de som stannade kvar eller var oregistrerade 2008.

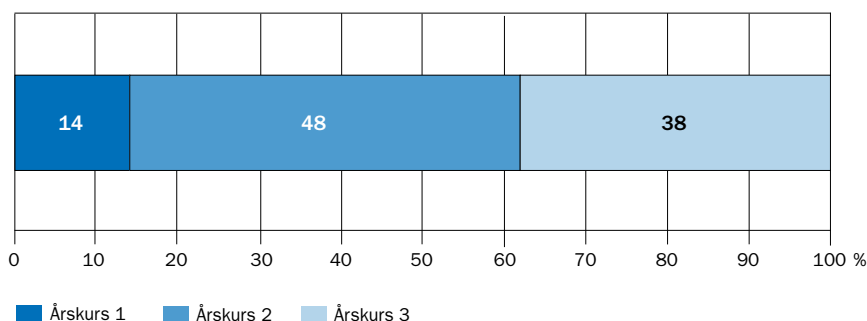
Programbyten samvarierar med långsammare genomströmning

Som indikation på hur programbyten kan tänkas påverka elevers genomströmning studeras här dels vilken årskurs de bytande eleverna gick i hösten 2008, dels hur stor andel av de elever som bytt program som fått slutbetyg efter tre respektive fyra år.

Majoriteten gick i en lägre årskurs än den gängse

Majoriteten av de elever som bytt program hade en långsammare genomströmning än den gängse. Av de elever som bytt program gick 62 procent i en lägre årskurs än årskurs 3 hösten 2008. Motsvarande andel bland de elever som stannat kvar på samma program var tre procent. Figur 3.7 visar vilken årskurs de elever som bytt program mellan 2006 och 2008 gick i det senare året.

Figur 3.7: Bytarnas årskurs det tredje studieåret (2008). Andel (%) elever per årskurs, alla program.

Av figur 3.7 framgår att av de elever som bytt program till studieår 3 befann sig nästan hälften i årskurs 2 sitt tredje studieår och 14 procent i årskurs 1. 38 procent av eleverna hade genomfört ett programbyte utan att detta inverkat på studietakten. Dessa elever befann sig alltså, enligt gängse genomströmning, i årskurs 3 det tredje studieåret.

Byten till yrkesförberedande program och långsammare genomströmning

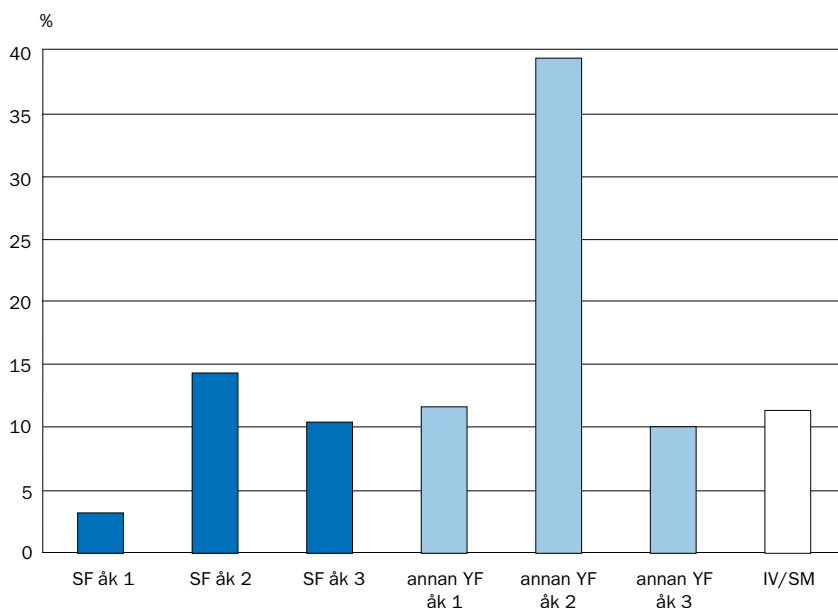
Byten till yrkesförberedande program var för flertalet elever kopplade till en förlängning av studietiden, oavsett om eleven hade börjat på ett annat yrkesförberedande eller ett studieförberedande program.

Det finns dock vissa skillnader mellan hur byten från yrkes- respektive studieförberedande program samvarierar med långsammare genomströmning i relation till bytets riktning. Andelen elever med långsammare genomström-

ning var högre bland dem som börjat på yrkesförberedande program jämfört med dem som börjat på studieförberedande program (68 procent jämfört med 57 procent).⁴³

Figur 3.8 visar mönstret för elever som bytt från ett yrkesförberedande program.

Figur 3.8: I vilken årskurs befann sig elever som bytt från en yrkesförberedande utbildning studieår 3, per studieinriktning och årskurs? Andel (%) av bytare från yrkesförberedande program.

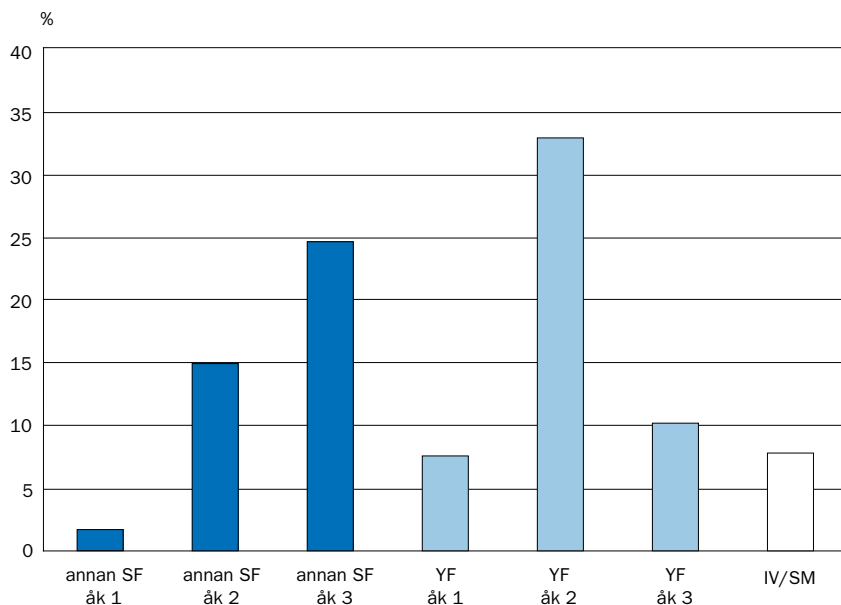
Kommentar: SF=studieförberedande program, YF=yrkesförberedande program, IV=individuella program, SM=specialutformade program. Programanknytning utgår från var elever var registrerade studieår 3.

Som framgår av figur 3.8 gick elever som bytt från yrkesförberedande program vanligen i årskurs 2 det tredje studieåret oavsett om de bytt till ett annat yrkesförberedande eller till ett studieförberedande program. Högst andel gick i årskurs 2 på ett annat yrkesförberedande program än de börjat på.

43. Antalet elever som gick längre tid i gymnasieskolan än avsett efter ett byte är däremot i princip lika stort bland elever som börjat på yrkesförberedande och studieförberedande program (runt 3500 elever per studieinriktning).

Figur 3.9 visar mönstret för elever som bytt från studieförberedande program.

Figur 3.9: I vilken årskurs befann sig elever som bytt från en studieförberedande utbildning studieår 3, per studieinriktning och årskurs? Andel (%) av bytare från studieförberedande program.

Kommentar: SF=studieförberedande program, YF=yrkesförberedande program, IV=individuella program, SM=specialutformade program. Programanknytning utgår från var elever var registrerade studieår 3.

Figur 3.9 visar att för elever som bytte från ett studieförberedande program till ett annat studieförberedande var det vanligast att gå i årskurs 3 det tredje studieåret. Byten mellan studieförberedande program förefaller i lägre utsträckning orsaka extra studieår jämfört med andra byten.

Bland elever som börjat på studieförberedande program var det, som tidigare nämnts, generellt något vanligare att byta till ett yrkesförberedande program än till en annan studieförberedande utbildning. Elever som följde detta mönster och bytte till ett yrkesförberedande program gick i störst utsträckning i årskurs 2 sitt tredje studieår i gymnasieskolan, vilket även det framgår av figur 3.9.⁴⁴

44. Det finns några program från vilka byten inte samvarierar lika mycket med långsammare genomströmning. Exempelvis gick elever som bytt från International Baccalaureate, naturvetenskapliga programmet respektive energiprogrammet i högre utsträckning än generellt för hela elevgruppen i årskurs 3. Bytande elever från alla övriga program gick i lägre grad än generellt i årskurs 3 det tredje studieåret.

Betydligt färre elever som bytt program fick slutbetyg efter tre studieår

Ett annat sätt att studera elevernas genomströmning är att se till andel elever som fått slutbetyg efter tre år, det vill säga med normal studietakt, respektive efter fyra år.

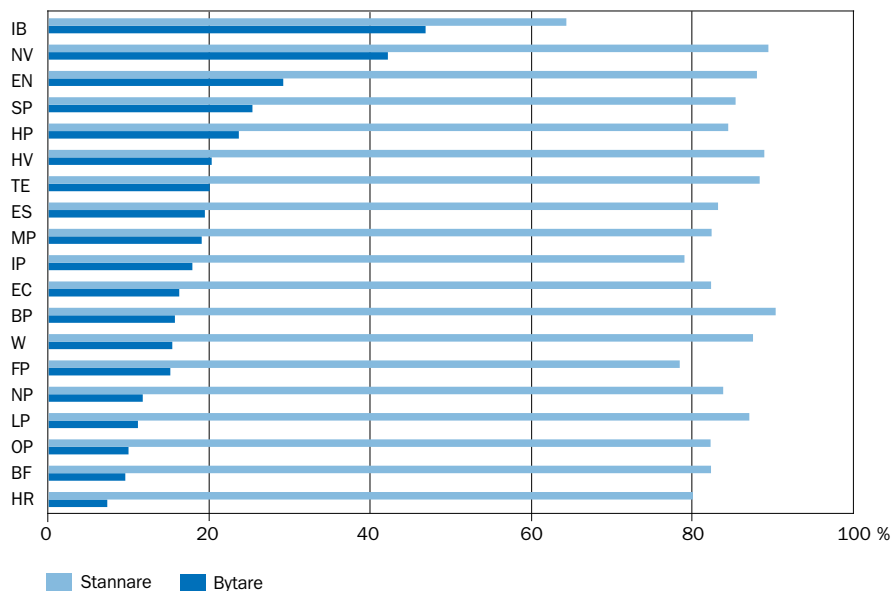
Att byta program förefaller vara förknippat med en negativ inverkan på elevens möjligheter att uppnå slutbetyg på tre år. Av programbytarna hade 29 procent fått slutbetyg efter det tredje studieåret, jämfört med 85 procent av dem som stannat kvar på samma program.

Sambandet mellan programbyte och lägre genomströmning på tre år framstår som starkast bland elever som börjat på yrkesförberedande utbildningar. Endast 16 procent av de elever som bytt program efter att ha börjat på en yrkesförberedande utbildning hade fått slutbetyg efter det tredje studieåret. Motsvarande andel bland elever som bytt program från en studieförberedande utbildning var 29 procent. Det var alltså nästan dubbelt så vanligt att elever som bytt program från en studieförberedande utbildning fått ut slutbetyg efter tre år, jämfört med elever som bytt från yrkesförberedande utbildningar. Skillnaderna mellan de två studieinriktningarna vad gäller andel elever som fått ut slutbetyg efter tre år utan att ha bytt program var små.⁴⁵

45. Andelen programbytande elever i hela elevgruppen som fått slutbetyg efter tre år, dvs. alla utbildningar medräknade, var högre än de per studieinriktning. Detta beror på att elever som bytt utbildning från ett specialutformat program i särskilt hög grad uppnådde slutbetyg på tre år. Bland dessa elever förekom inte någon större skillnad mellan bytare och stannare vad gäller andel elever som fått slutbetyg på tre år.

Figur 3.10 visar skillnaderna mellan programmen vad gäller andel elever med slutbetyg efter tre år.

Figur 3.10: Andel (%) elever med slutbetyg efter tre studieår per startprogram, jämförelse mellan bytare och stannare.

Som figur 3.10 illustrerar var skillnaderna mellan programmen vad gäller andel elever med slutbetyg större bland de elever som bytt utbildning än bland dem som gått kvar på samma program.⁴⁶

Andelen bytare med slutbetyg efter fyra studieår lägre än för stannare efter tre år

Som analysen visar gick flertalet av de programbytande eleverna i årskurs två sitt tredje år i gymnasieskolan. Följdenligt ökade också andelen programbytare med slutbetyg efter fyra år. Det fjärde studieåret (det vill säga läsåret 2009/10) fick ytterligare 32 procent av bytarna slutbetyg.⁴⁷ Detta innebär att andelen

46. International Baccalaureate är den utbildning som från vilken störst andel bytande elever fick slutbetyg efter tre år, därefter naturvetenskapliga programmet och energiprogrammet. Elever som bytt utbildning efter att ha börjat på programmen hotell- och restaurang, barn och fritid samt omvårdnad fick i lägst utsträckning slutbetyg efter tre studieår. Bland stannare hade elever på International Baccalaureate fått slutbetyg i lägst utsträckning. Detta går att relatera till att IB är en internationell utbildning, så det finns möjlighet att slutföra utbildningen i något annat land.

47. I analyserna av andel elever som fått slutbetyg det fjärde studieåret innehåller populationen 113 707 elever pga. att 242 elever saknat fullständigt personnummer och därmed inte kunnat matchas mellan mikrodatabaserna för de två läsåren 2008/09 och 2009/10.

elever med slutbetyg fördubblas bland bytare när det fjärde året räknas med. Sammanlagt hade ungefär 61 procent av de elever som bytt program fått slutbetyg efter fyra år. För stannarna var ökningen av slutbetyg efter fyra år jämfört med efter tre år tre procent, vilket innebär att sammanlagt 88 procent av dessa elever fått slutbetyg vårterminen 2010.⁴⁸

Viss osäkerhet om skolbyten i statistiken

Detta avsnitt beskriver förekomsten av byten mellan gymnasieskolor, huvudmannatyp och skolkommuner bland de elever som började i gymnasieskolans årskurs 1 år 2006. Som redan nämnts fångas inte hela bilden av det som i allmänhet uppfattas som skolbyte i Skolverkets uppföljningsstatistik.

Till grund för uppföljningsstatistiken ligger huvudmännens inrapportering av sin respektive skolverksamhet. Skolverksamhet avser här en administrativt organiserad verksamhet. Hur huvudmännens skolverksamhet avgränsas och rapporteras är upp till respektive huvudman. Av betydelse för föreliggande studie är om en huvudman beslutar att förändra denna inrapportering genom att exempelvis omorganisera så att en tidigare skolverksamhet delas upp i flera, vilket är vanligt förekommande. Även motsatsen förekommer, det vill säga att flera tidigare skolverksamheter slås samman i en gemensam. "Skolbytet" behöver på så sätt inte vara fysiskt utan kan vara endast administrativt. När omfattningen av skolbyten ska uppskattas är det svårt att särskilja denna typ av organisatoriska/administrativa förändringar från vad som föreliggande rapport avser vara ett faktiskt skolbyte, det vill säga en elev börjar på en annan skola än tidigare. Det förekommer också exempel då skola A i en kommun upphör med en viss utbildning och all sådan utbildning flyttas till skola B. Även elever som på detta sätt flyttas från skola A till skola B framstår som skolbytare fastän bytet orsakas av kommunens förändrade utbud. Ett ytterligare exempel på när statistiken redovisar skolbyten är när en befintlig skola byter huvudman. En hög andel av elever ur den aktuella elevkullen som var folkbokförda i Täby och andra kommuner nordost om Stockholm framstår i statistiken som skolbytare på grund av privatiseringen av Tibble gymnasium i Täby med över 1 000 elever.

För att med större säkerhet kunna fastställa hur stor andel av det som i uppföljningsstatistiken framstår som skolbyten egentligen motsvarar organisatoriska förändringar eller byte av huvudman skulle ytterligare fördjupningsstudier behövas.

48. Av de elever som var oregistrerade 2008 fick elva procent slutbetyg året därpå. Det visar att dessa elever hade återupptagit sina studier i gymnasieskolan. Framför allt gällde det elever som gick på naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen.

Ännu lägre genomströmning bland dem som bytt både program och skola

Av de elever som var nybörjare i gymnasieskolan hösten 2006 hade enligt uppföljningsstatistiken tolv procent (13 651 elever) bytt skola två år senare. Sett till hela elevgruppen var det något vanligare att skolbyten var förknippade med programbyten än att eleven bytte skola men gick kvar på samma program.

Andelen skolbytare var högre bland elever som börjat på en yrkesförberedande utbildning än bland dem som börjat på studieförberedande (13 procent respektive elva procent). Elever som börjat på en yrkesförberedande utbildning bytte i något högre grad både program och skola (sju procent) än bara skola (sex procent). Av elever som påbörjat ett studieförberedande program bytte sex procent både program och skola och en lika stor andel bytte endast skola.⁴⁹

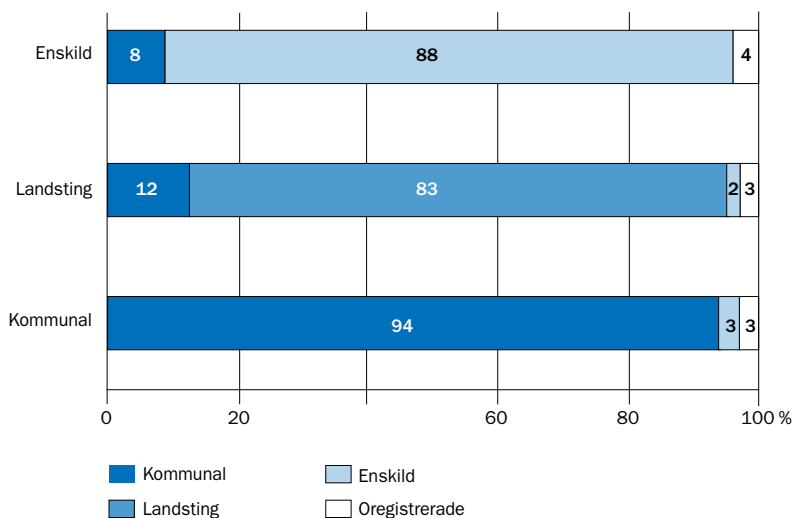
Bland de elever som bytt både program och gymnasieskola, var andelen med slutbetyg efter tre år ännu lägre än bland dem som bara bytt program, 17 procent jämfört med 29.

Flertalet gick kvar hos samma huvudmannatyp

Flertalet elever gick enligt uppföljningsstatistiken kvar hos samma huvudmannatyp som de började hos 2006. Figur 3.11 visar hur eleverna fördelade sig mellan huvudmän sitt tredje studieår, uppdelat på vilken huvudmannatyp eleverna gick hos sitt första år i gymnasieskolan.

49. IB och W är undantag från detta mönster. Dessa utbildningar finns dock bara vid ett fåtal skolor. Det var enligt uppföljningsstatistiken vanligast bland elever som börjat på International Baccalaureate att byta skola. Nästan en av fem elever som börjat på dessa program 2006 hade bytt skola två år senare. Lägst andel skolbytare fanns bland elever som började på energiprogrammet.

Figur 3.11: Andel (%) elever per huvudmannatyp studieår 3, uppdelat på hos vilken huvudman eleverna gick sitt första studieår.

Kommentar: Antal elever som påbörjade sin utbildning hos respektive huvudmannatyp var 20 364 hos enskilda huvudmän, 1 400 hos landstingskommunala huvudmän samt 92 185 hos kommunala huvudmän.

Som framgår av figur 3.13 skedde störst andelsmässiga förändringar bland elever som börjat på landstingskommunal gymnasieskola. Antalsmässigt gällde det dock betydligt färre elever än bytare från fristående och kommunala gymnasieskolor.⁵⁰

Sett till de elever som bytt huvudmannatyp skedde en viss andelsmässig överföring av elever som börjat på fristående och bytt till kommunal skola. Av de elever som började på en fristående skola bytte åtta procent till en kommunal skola under utbildningens gång. Tre procent av de elever som börjat på en kommunal gymnasieskola bytte till en fristående skola. Antalsmässigt bytte fler elever från kommunala skolor till fristående skolor än i motsatt riktning (2 745 elever jämfört med 1 722). Återigen är det viktigt att ha i minnet att privatisering av skolor framstår som skol- och huvudmannabyten för eleverna i Skolverkets uppföljningsstatistik.

50. Att elever som börjat i landstingskommunala skolor bytte huvudmannatyp i högre grad än övriga elever kan vara relaterat till att dessa skolor endast har programmen omvårdnad och naturbruk. Elever som påbörjade sin utbildning på dessa program vid landstingskommunala skolor måste på så sätt byta huvudman när de byter program förutsatt att de inte byter mellan naturbruk- och omvårdnadsprogrammen.

Få byten av skolkommun

Var tjugonde av de elever som började i gymnasieskolans årskurs 1 hösten 2006 hade bytt skolkommun två år senare, borträknat de elever som också flyttat (det vill säga bytt folkbokföringskommun). En av tjugo elever bytte alltså mellan skolor i olika kommuner från sitt första till sitt tredje studieår. Av dessa elever var det vanligare att påbörja pendling (det vill säga börja i en skola i en annan kommun från att ha gått i skola i hemkommunen) än att göra motsatt byte, och bli hemvändare.⁵¹

Så långt statistiken

Härmed avslutas redovisningen av analysen av Skolverkets uppföljningsstatistik. Sammanfattningsvis visar kapitel tre att av nybörjarkullen 2006 hade elva procent bytt program två år senare. Andelen bytare från studieförberedande program och från yrkesförberedande program var lika stor.

Av de elever som bytt program gick 62 procent i en lägre årskurs sitt tredje studieår än de hade gjort med normal studietakt. Framför allt samvarierar byten till yrkesförberedande program med förlängd studietid oavsett vilken inriktning eleven börjat på. Efter tre år hade 29 procent av bytarna fått slutbetyg, jämfört med 85 procent av eleverna som gick kvar på samma utbildning. Andelen programbytare som fick slutbetyg inom fyra år var lägre än andelen stannare som fick slutbetyg efter tre år.

Av dem som bytt både program och gymnasieskola hade 17 procent fått slutbetyg efter tre år. Statistiken över skolbyten fångar inte hela verkligheten eftersom det som framstår som ett byte kan bero på organisatoriska förändringar.

51. Pendling i detta sammanhang avser att elever korsar minst en kommungräns, dvs. går i skola i en annan kommun än hemkommunen. Fyra av tio elever som bytte skolkommun utan att flytta påbörjade pendling, och drygt tre av tio blev hemvändare. Resterande elever som bytte skolkommun bytte mellan gymnasieskolor i olika kommuner, varav ingen var hemkommunen.

4. Byten ur några kommuners perspektiv

Detta avsnitt handlar om vilka konsekvenser som elevers byten av program och skolor kan få för kommuner, samt om hur ett urval kommuner hanterar bytena. Det kompletterar också statistiken med uppfattningar om omfattningen av byten som sker innan 15 oktober när SCB samlar in uppgifter till Skolverkets uppföljningsstatistik. Avsnittet bygger på en mindre intervjustudie.

Metod och urval

Intervjuerna i studien är genomförda per telefon med företrädare för åtta kommuner och ett gymnasieförbund. Skolverket har bitt förvaltningschefen hänvisa till den tjänsteman inom organisationen som är bäst lämpad att svara på frågor om byten av gymnasieutbildning. Frågeguiden mejlades över i förväg till den tjänstemannen som sedan intervjuades. Frågorna handlar om vad som är känt för förvaltningen om bytenas omfattning, karaktär och orsaker, samt vilka konsekvenser bytena har fått för kommunen och hur de hanteras.⁵²

Under samtalet gjorde intervjuaren anteckningar som sedan mejlades över till den intervjuade för kontroll. Skolverket sorterade materialet i teman som genomläsningar gav upphov till och analyserade sedan innehållet i dessa teman.

Kommunurvalet till intervjustudien är gjort för att få en variation avseende kommunstorlek, in- respektive utpendling av gymnasieelever, samt geografisk spridning. Kommunerna är Boden, Borås, Eslöv, Gotland, Stockholm, Tanum, Upplands Väsby och Uppsala. Gymnasieförbundet är Norra Västmanlands Utbildningsförbund. I texten ingår svaren från gymnasieförbundet bland kommunernas svar.

Tidiga byten och hemvändare

De intervjuade tjänstemännen bekräftar Skolverkets tidigare uppgift att det förekommer fler program- och skolbyten än de som statistiken visar beroende på de förändringar som förekommer före 15 oktober. Bland annat beskriver en del kommuner att elever i stor utsträckning gör omval av gymnasieskola efter terminsstart.

Några av de intervjuade tjänstemännen beskriver betydande förändringar framför allt de första veckorna på höstterminen i årskurs 1 beroende på reservantagningar och omval. En intervjuad tjänsteman kallar inledningen på höstterminen för ”silly season”, med hänvisning till lagsporternas mellansäsong då spelare byter klubbar och det ännu är oklart vem som ska spela var. En annan

52. Intervjuguide, se bilaga 2.

tjänsteman talar om "folkvandring" mellan skolor. Skol- och programbyten uppges ibland leda till ytterligare förändringar genom kedjeeffekter, då elever byter till utbildningsplatser som blivit lediga när andra elever i sin tur har gjort omval efter terminsstart. I intervjuerna förekommer dock även att tjänstemän beskriver de tidiga bytena som marginella justeringar som den kommunala gymnasieskolan kan hantera utan svårighet, i synnerhet i samband med elevminskningen. Situationen varierar således mellan kommuner.

En erfarenhet som framkommer i intervjustudien är att de tidiga bytena kan vara mindre genomtänkta, medan byten som sker senare på terminen vanligen är väl övervägda och förberedda genom samtal och möten mellan berörda parter.

Andra programbyten än de som sker de första veckorna efter terminsstart medför enligt intervjustudien många gånger att elever får börja om i årskurs 1. Uppgifterna överensstämmer med vad kapitel tre har visat. Utbildningarnas innehåll och upplägg kan enligt tjänstemännens utsagor skilja sig så pass mycket att det bedöms bli för svårt för elever att ta igen den undervisning som de har missat på det nya programmet. Byte av skola men inte program uppges vara lättare att hantera utan att elever får förlängd studietid.

I intervjuerna förekommer både att kommuner uppger att deras gymnasieskolor har ett utflöde av elever till fristående skolor under läsårets gång, och att de har ett inflöde från fristående skolor. En kommun har erfarenhet av att små fristående gymnasieskolor kan vara mer flexibla i sin utbildning och därför ta emot elever som tillkommer under hela läsåret. Tjänstemannen tolkar att det är en strategi att alltid fylla på sina klasser för att ha ett tillräckligt elevunderlag. Kommunens egen skola har inte ansett sig kunna ta emot elever som missat flera månaders undervisning på ett nytt program. Elever som byter sent har fått invänta det kommande läsåret och studera på individuellt program fram tills dess.

I mindre kommuner med hög utpendling till gymnasieskolor i större städer, uppges antalet hemvändare till kommunens egen gymnasieskola vara förhållandevis stort. Enligt intervjuutsagor visar lokala uppföljningar att det främst är de större orterna i sig och inte deras gymnasieskolor som lockar, ibland även utbildningar som hemkommunen inte erbjuder.⁵³ En del tjänstemän uppger att hemvändare brukar upptäcka ganska snart om de tycker att det blir för jobbigt med lång resväg eller inackorderingsboende, medan andra kommuners erfarenhet är att det sker senare, efter höstlovet, juluppehållet eller under vårterminen.

53. T.ex. Eslövs kommun, 2010.

Koppling mellan avbrott och byte

Att elever blir hemvändare efter att ha varit pendlare innebär att de avbrutit studierna vid en annan huvudmans gymnasieskola för att byta till en skola i sin hemkommun. Det som den här analysen betecknar som byte utifrån Skolverkets uppföljningsstatistik ingår i vissa fall i det som i andra uppföljningar betecknas som avbrott. Avbrott kan alltså i en del lokala uppföljningar innefatta såväl att elever bytt skola, som att elever gjort ett uppehåll för att sedan eventuellt börja på ett nytt program. Det förekommer enligt intervjustudien att elever avbryter påbörjade utbildningar och erbjuder studier på individuella program i väntan på nästa läsår, då de kan börja på en ny utbildning. Det överensstämmer med vad som framkommit i andra studier av avbrott och kommunalt informationsansvar.⁵⁴ Några intervjuade tjänstemän tar upp att det finns elever som avbryter sina gymnasiestudier utan önskan att börja på någon annan utbildning, men att de ändå så småningom startar om på ett nytt program.

Förändringar kan få konsekvenser för kommunerna

Elevers omval och byten av program och skolor kan, men behöver inte enligt intervjustavaren, påverka kommuners planering och dimensionering av sin gymnasieverksamhet. Det överensstämmer med vad *Konkurrensen om eleverna* tidigare visat.⁵⁵ De som uppger att byten får konsekvenser uppger också att byten av i första hand skolor, men även program, sker i stor omfattning. Den planering och dimensionering av gymnasieverksamheten som påbörjas efter elevers första val kan behöva revideras åtskilligt när elevunderlag till skolor, program, inriktningar och individuella val förändras. Osäkerheten i elevunderlaget uppges kunna innebära ökade kostnader eftersom det tar en viss tid innan organisationen är i fas med elevantalet.

Enligt några tjänstemäns utsagor kan förändringar i ungdomars val vara en stor utmaning för möjligheten att ha kvar den egna gymnasieskolan i en del mindre kommuner med stor utpendling. Det blir enligt en del intervjuer svårare för kommunen att ta ansvar för ungdomars gymnasieutbildning och ha platser för hemvändare i en mer slimmad organisation. Organisationen måste krympas när många elever börjar på större orters skolor samtidigt som kommuners totala elevunderlag minskar.

Föränderligheten i elevunderlaget medför inte planeringssvårigheter i alla kommuner i urvalet till intervjustudien. En kommun med en stor gymnasieskola som tar emot många elever som byter från fristående skolor,

54. Skolverket, 2011b, Skolverket, 2007a.

55. Skolverket, 2010a.

uppgger att det är positivt med tillskotten då kommunen ändå måste ha viss grundorganisation i sin egen skola.

De programbyten som medför att elever går ett extra år i gymnasieskolan uppges i den här studien medföra ökade kostnader för hemkommunen. Också det överensstämmer med uppgifterna i *Konkurrensen om eleverna*. Något som framkommer i intervjustudien i föreliggande analys är att elevers hemkommuner kan ha ett starkare incitament än andra huvudmän att ungdomar ska slutföra sina gymnasiestudier på tre år eftersom det är hemkommunen som finansierar gymnasieutbildningen. Det kan enligt studien vara ett dilemma för kommuner att dels hålla nere kostnaderna för ungdomars gymnasieutbildning genom att öka genomströmningen på tre år, dels se till att eleverna får en bra utbildning där alla moment ingår. En synpunkt som framkommer är att den huvudman som tar emot en elev som gått mer än en termin på en annan skola och ett annat program kan ha svårt att garantera kvaliteten på elevens utbildning om eleven inte börjar om.

Något ytterligare som framkommer är att skolor som lyckas behålla och ge stöd åt elever som har mycket svaga studieprestationer kan få ett lägre betygs-genomsnitt för skolan än om de inte hade värnat eleverna på samma sätt. Uppdraget att ge särskilt stöd och förebygga avbrott kan med andra ord få konsekvenser för hur framgångsrik en skola framstår utifrån elevernas resultat.

Hemkommuner försöker påverka och anpassa sig

Precis som *Konkurrensen om eleverna* tidigare visat uppgger kommunerna att de följer upp orsaker till att elever byter utbildningsväg genom till exempel intervjuer med SYV på mottagande skolan. Även orsaker till avhopp, som alltså kan vara del av en elevs programbyte, följs upp i enlighet med det kommunala informationsansvaret. En del kommuner i urvalet har anlitat studenter från högre utbildningar för att medverka i sina uppföljningar.

Kommunerna försöker i varierande grad både reducera byten och anpassa sig till de byten och omval som förekommer. Ett sätt är att handfast försöka begränsa byten som bedöms kunna vara mindre väl övervägda. I en kommun där hundratals ungdomar bytte skola i början av förra läsåret har nämnden fattat beslut att gymnasieelever måste gå kvar en dryg vecka på den skola som han eller hon har börjat på, och även ha ett vägledningssamtal innan ett byte godkänns. De fristående skolorna i kommunen ingår i överenskommelsen.

En annan strategi som förekommer är att försöka förebygga byten genom ökade satsningar på vägledning för kommunens grundskoleelever så att de kan reflektera mer inför sina val. Kommunala gymnasieskolor och förvaltningar strävar enligt intervjustudien efter att öka och förtydliga informationen om olika gymnasieutbildningar, och även om konsekvenser för elever av byten efter terminsstart.

Ett sätt för kommuner att anpassa sig till de omval som gymnasieelever gör är enligt intervjuerna att försöka hitta individuella lösningar för elevernas studieplaner så att utbildningen blir så nära tre år som möjligt. En kommun beskriver samverkan mellan vuxenutbildningen och gymnasieskolan för att kunna erbjuda kurser i olika tempo och vid fler tillfällen. En tidigare nämnd strategi är att samla elever som vill byta, men som bedöms sakna förutsättningar att följa andra nationella eller specialutformade program eller motsvarande, på IV-verksamheter. Avsikten kan vara att elever ska kunna börja om med goda förutsättningar, utan att ligga efter på den utbildning de väljer. Tillvägagångssättet är som inledningsvis nämnts inte förenligt med 2010 års skollag, vilket rapporten återkommer till i det avslutande kapitlet.

En organisatorisk anpassning som en del kommuner har gjort till elevers byten mellan program och skolor är att justera perioderna när de betalar ersättning till skolor, till att till exempel ske månad för månad. Även anpassning av uppföljningssystemen till en föränderlig elevfördelning på program och skolor förekommer.

5. Diskussion och slutsatser

Utgångspunkt för föreliggande analys är att i en tidigare studie uppger flertalet kommuner att den ökade konkurrensen om gymnasieelever har medfört att fler elever byter program och skola. Det uppges även ha blivit vanligare att elever börjar om i årskurs 1 efter ett byte. Syftet med analysen är att öka kunskapen om gymnasieelevers byten. Avsikten är att ge politiker, tjänstemän och huvudmän underlag att fatta beslut som rör elevers förutsättningar att välja och genomföra sin gymnasieutbildning.

Studien beskriver i vilken omfattning elever byter program, mellan vilka utbildningar de byter och genomströmningen för bytare. Vidare redovisas bakgrundsvariablerna kön, meritvärde från grundskolan och föräldrars utbildningsnivå för bytare, stannare och oregistrerade 2008. Studien beskriver också uppgifter om skolbyten, vilka konsekvenser gymnasieelevers byten kan få för elevernas hemkommuner, samt hur ett urval kommuner agerar utifrån elevers byten. Underlaget är Skolverkets uppföljningsstatistik kompletterat med sammanställning av tidigare kunskap samt telefonintervjuer med tjänstemän i ett urval kommuner. Analysen av Skolverkets uppföljningsstatistik har framför allt fokuserat elevers programbyten. Anledning är att den inte fångar hela bilden av de skolbyten som sker. Diskussionen om gymnasieelevers skolbyten utgår i högre grad från intervjuutsagor.

Programbyte och förlängd utbildningstid samvarierar

Enligt analysen av Skolverkets uppföljningsstatistik hade elva procent av nybörjareleverna i gymnasieskolan 2006 bytt program två år senare, oräknat dem som började på individuellt program av något slag. Skillnaden är stor i andel elever med slutbetyg inom tre år mellan dem som hade bytt program och dem som inte hade det. Av bytarna fick 29 procent slutbetyg efter tre år, jämfört med 85 procent av stannarna. Av de elever som bytt både program och skola fick 17 procent slutbetyg efter tre år.

Byten till yrkesförberedande program innebar i hög grad förlängd utbildningstid oavsett vilken typ av program som eleven börjat på. En trolig orsak är att yrkesförberedande utbildningar är så specialiserade att det är svårt att göra ett byte inom samma årskurs. Det förekommer att bytare går på individuellt program i väntan på nytt läsår, vilket Skolverket tidigare har konstaterat.⁵⁶ Sådana byten är endast i undantagsfall förenliga med 2010 års skollag, vilket detta kapitel återkommer till.

56. Skolverket, 2011b, Skolverket, 2007a.

Byten från ett studieförberedande program till ett annat, medförde i lägre grad fler studieår än tre jämfört med byte till yrkesförberedande program och från yrkesförberedande till studieförberedande. Det sistnämnda förekom dock endast i begränsad omfattning. Sannolikt finns större likheter mellan studieförberedande utbildningar än yrkesförberedande utbildningar, särskilt det första läsåret.

Att byte av både program och skola fördröjer genomströmningen ytterligare kan ha att göra med att olika skolor organiserar utbildningars kurser på skilda sätt. Tänkbart är att en skola kan ha samma principer för när gemensamma kurser förläggs på olika program, medan andra skolor kan ha organiserat utbildningen efter andra principer. Därmed kan risken öka att en elev som bytt både program och skola missat viktiga inslag i utbildningen, vilket den mottagande skolan inte lyckats kompensera inom ordinarie studietid. Konkurrenssituationen ger skolor incitament att specialisera och profilera sina utbildningar för att locka elever genom sin egenart. Ur ett bytesperspektiv skulle det underlätta för elever om utbildningarna var mer lika varandra.

Det var vanligt att bytare som hade börjat på Internationell Baccalaurate eller naturvetenskapligt program fick slutbetyg på tre år. Dessa utbildningar har vanligen höga intagningspoäng från grundskolan, vilket kan innebära att genomströmningstakten berodde på elevernas studiekapacitet. Det är också möjligt att studier vid programmen i sig gett kunskaper som ger goda möjligheter att fortsätta på andra program utan uppehåll. Elever från dessa båda utbildningar bytte i stor utsträckning till andra studieförberedande program.

Sämre studieförutsättningar bland programbyterna

Uppgifterna om programbyternas meritpoäng från grundskolan och deras föräldrars utbildningsnivå visar sammantaget att byterna hade sämre studieförutsättningar än stannarna. Byterna hade som grupp lägre meritvärde från grundskolan jämfört med dem som stannade på samma utbildning. Stannarna kan därmed i högre grad ha kommit in på sina förstahandsval och varit mer nöjda med sina gymnasieplaceringar än byterna. Att meritvärdet har betydelse när det gäller byten kan i sin tur förklara varför det var något vanligare att pojkar, som genomsnittligt har lägre meritpoäng än flickor, bytte program. Det är en tänkbar förklaring, men inget som rapporten kan belägga.

Analysen visar vidare att byternas föräldrar sammantaget hade kortare studiebakgrund än stannarnas. Skolverket har tidigare rapporterat att föräldrars utbildningsnivå samvarierar med elevers studieresultat i grundskolan och gymnasieskolan, det vill säga föräldrars högre utbildningsnivå samvarierar med bättre resultat för elever.⁵⁷

57. Skolverket, 2009, Skolverket, 2008b.

Elever med stora stödbehov är sannolikt överrepresenterade

I en enkätstudie som Skolverket genomförde 2009 uppgav var sjätte rektor att byte av program eller gymnasieskola och därmed missad undervisning var en ganska eller mycket vanlig anledning till att elever riskerade att inte få godkänt betyg.⁵⁸ Det är dock svårt att utifrån detta resultat avgöra om det är bytet i sig som anses orsaka elevers studiesvårigheter, och när det kan finnas andra eller ytterligare orsaker.

Andelen programbytare som fick slutbetyg efter fyra år ligger under andelen stannare med slutbetyg efter tre år. Så är det även med hänsyn till andelen bytare som gick i årskurs 1 sitt tredje studieår. En tolkning av detta är att den lägre genomströmningen för bytarna inte bara beror på att en del av dem har börjat om efter att ha gått en eller flera årskurser i gymnasieskolan. Den lägre genomströmningen kan även ha att göra med att det är vanligare med studiesvårigheter bland de elever som byter program jämfört med bland stannarna. Det finns flera faktorer som talar för detta. Gruppen programbytares lägre meritvärden från grundskolan jämfört med gruppen stannares är en sådan faktor. Vidare finns det studier av avbrott i gymnasieskolan som visar att det bland dem som börjar om på nya program i gymnasieskolan finns ungdomar med stora stödbehov, både vad gäller skolarbetet och andra delar av livet.⁵⁹ Det förekommer även att skolor rekommenderar programbyte istället för att erbjuda stödinsatser. Det visar såväl Skolverkets kunskapsksammanställning *Studieavbrott och stödinsatser i gymnasieskolan*, som Skolinspektionens granskning *Varannan i mål*.⁶⁰ Sammantaget tyder detta på att elever med stora stödbehov är överrepresenterade bland de ungdomar som byter program.

Att Skolverket drar slutsatsen att elever med stora stödbehov är överrepresenterade bland dem som byter program ska inte tolkas som att alla bytare har studiesvårigheter. Kapitel två refererar till studier enligt vilka elever förefaller vara nöjda med byten de har gjort, och uppger sig ha gjort bättre övervägda val när de gjort omval efter skolstart.

Starkt underrepresenterat kön byter

Elever som började på program där det andra könet var i majoritet var överrepresenterade bland bytare. Det är ett mönster som framkommer i den här studien, och som även tidigare studier visat.⁶¹ Mönstret avser framför allt de

58. Resultatet av just denna fråga är redovisat i *Konkurrensen om eleverna* (2010). I övrigt är studien redovisat i Skolverkets rapport *Risk för IG* (2010). De svarande rektorerna kommer från både kommunala och fristående gymnasieskolor.

59. Se t.ex. Skolverket, 2008a, Skolverket, 2007b, Umeå kommun, 2010.

60. Se t.ex. Skolverket, 2008a och Skolinspektionen, 2009.

61. Skolverket, 2007b, Skolverket, 2002.

yrkesförberedande programmen, och i allra högst grad för flickor som gick på pojkdominerade utbildningar. Det är dock viktigt att ha i minnet att flickor var starkt underrepresenterade på de program som de i allra högsta grader bytte ifrån enligt föreliggande analys. Däremot bytte flickor i lägre grad än pojkar från det pojkdominerade teknikprogrammet.

Studien gör inte några kopplingar mellan olika bakgrundsvariabler utifrån vilka bytarkategorin är beskrivna. Det är möjligt att man med ytterligare analyser kan skapa djupare förståelse för vad som karakteriserar de elever som byter program inom gymnasieskolan.

Andra byten än vad statistiken visar

Enligt Skolverkets uppföljningsstatistik hade sex procent av nybörjareleverna 2006 bytt gymnasieskola två år senare, och en något större andel hade bytt både skola och program. Detta resultat beskriver dock inte hela sanningen. Att uppföljningsstatistiken inte fångar alla skolbyten beror dels på att organisatoriska förändringar av gymnasieutbudet kan framstå som att elever byter skola, dels på de byten som sker innan 15 oktober när SCB samlar in data. Det första fallet kan innebära att antalet skolbyten blir överskattat, det andra fallet, vilket sannolikt är mer förekommande, att både program- och skolbyten blir underskattade i uppföljningsstatistiken.

Vad som går att konstatera är att uppföljningssystemet inte är anpassat för den nuvarande föränderligheten i skolutbudet. Det är inte ovanligt att kommuner genomför omorganisationer till mindre skolenheter för att lättare kunna hantera elevminskning, konkurrens och snabba förändringar i elevunderlaget. Privatiseringar av befintliga skolor gör dessutom att elever som går kvar där de gått tidigare i kan framstå som skolbytare i uppföljningsstatistiken.

Som Skolverket tidigare har rapporterat är antalet elever som byter skola och utbildning sannolikt betydligt större än vad uppföljningsstatistiken visar eftersom det inte innefattar de tidiga bytena.⁶² Enligt föreliggande studies telefonintervjuer med tjänstemän från ett urval kommuner, är antalet tidiga byten stort på vissa håll. Illustrerande är den tjänsteman som kallade inledningen på höstterminen för "silly season", med hänvisning till lagsporternas mellansäsong då spelare byter klubbar och det ännu är oklart vem som ska spela var.

Enligt analysen av Skolverkets uppföljningsstatistik gick fler elever i den aktuella kullen över från kommunal till fristående gymnasieskola än vice versa.⁶³ Det överensstämmer inte med vad kommunerna uppgav i enkät-

62. Skolverket, 2010a.

63. Skolverket, 2010b. Andelen elever som bytte från kommunal till fristående gymnasieskola var dock lägre eftersom betydligt fler elever började i kommunal skola.

studien till *Konkurrensen om eleverna* då de i högre utsträckning angav att flödet till skolor i elevernas hemkommuner var större än till andra huvudmäns skolor. Skillnaderna kan bero på de tidiga bytena och även privatiseringar av kommunala skolor, som exemplet Tibble gymnasium i Täby för den studerade elevkullen. Det finns också en diskrepans mellan Skolverkets uppföljningsstatistik och kommuners uppgifter när det gäller byte av skolkommun. Enligt statistiken är det fler elever som blir pendlare än som blir hemvändare, medan kommunernas bedömning är att förhållandet är det motsatta. Även dessa skillnader kan bero på tidiga byten.

Kommuner vill reducera konsekvenser av byten

Studien har uppmärksammat kommunernas perspektiv eftersom elevens hemkommun, det vill säga den kommun där eleven är folkbokförd, är garanterat för att eleven får den gymnasieutbildning han eller hon har rätt till. Hemkommunen ska även finansiera elevens utbildning. Hemkommunerna har också informationsansvar för ungdomar under tjugo år som inte är skolpliktiga, och som inte går i eller har slutfört gymnasieskolan.

Konsekvenser för kommunen avser planering, dimensionering och kostnader

Föreliggande studie visar i likhet med rapporten *Konkurrensen om eleverna* att elevers byten mellan program och skolor i vissa fall påverkar kommuners planering och dimensionering av sin egen gymnasieverksamhet, i andra fall inte.⁶⁴ Intervjustudien i föreliggande analys ger vidare exempel på små kommuner med hög utpendling som uppger att det har blivit svårare att vara flexibel i förhållande till bytare på grund av en allt mer slimmad organisation. Den slimmade organisationen är en följd av det minskande elevunderlaget. Betydelsen av elevers byten för kommuners gymnasieplanering kan alltså påverkas av de minskade gymnasiekullarna.

I de fall byten medför att elever börjar om på ny utbildning ett eller flera år efter sin gymnasiestart ökar kostnaderna för deras hemkommuner. Kommuners bedömningar enligt såväl telefonintervjuer som *Konkurrensen om eleverna* är att byten mellan gymnasieutbildningar har ökat, och därmed även kostnaderna. Skolverket genomför under 2011 en analys av kommuners kostnader för gymnasieskolan med utgångspunkt i marknadsanpassningen av utbildningssystemet.⁶⁵

64. Skolverket, 2010a.

65. Skolverket, 2011c.

Kapitel tre redovisar inte utveckling av antalet byten över tid. Enligt den officiella statistiken har andelen elever som fullföljer sina gymnasiestudier på tre år sjunkit något och andelen som fullföljer inom fyra år ökat något, vilket Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) uppmärksammar i *Öppna jämförelser* för gymnasieskolan 2010.⁶⁶ *Öppna jämförelser* tar upp att förlängd studietid i gymnasieskolan kan bero såväl på ett väl motiverat tillfälligt uppehåll, som på att elever byter studieväg en bit in i utbildningen för att gå den utbildning som han eller hon verkligen vill. Ur ett kommunekonomiskt perspektiv bör enligt SKL målet vara att minimera andelen elever som går i gymnasieskolan mer än tre år.

Kommuner försöker påverka och anpassa sig till elevers byten

Kommuner försöker både påverka och anpassa sig till elevers byten mellan olika utbildningsalternativ. Metoder för att försöka reducera antalet byten som beskrivits i intervjustudien är ökad vägledning både i grund- och gymnasieskolan, förtydligad information om gymnasieskolor och utbildningar, samt ett karensförfarande där elever får avvakta någon vecka och ha ett vägledningssamtal innan de tillåts göra tidiga omval. Strategier för anpassning till omval och byten är till exempel individuella lösningar när det gäller elevernas individuella studieplaner, samt ökad flexibilitet genom samverkan med vuxenutbildning. Andra tillvägagångssätt som beskrivits handlar om att anpassa ersättnings- och uppföljningssystemen till att elevunderlaget på olika skolor och program kontinuerligt kan förändras. Ytterligare ett tillvägagångssätt är att elever får delta i IV-verksamhet fram till nästa läsår, och då börja om på ett nytt program. Det sistnämnda är, som tidigare nämnts, ett tillvägagångssätt som inte är förenligt med bestämmelserna i 2010 års skollag.

Intervjustudien, liksom tidigare studier av avbrott, visar att gränsen mellan byten och avbrott inte är tydlig, varken ur ett individ- eller huvudmannaperspektiv. Det bör noteras att det som enligt den här rapportens analys framstår som ett byte, i praktiken kan handla om att eleven avbrutit sin gymnasieutbildning och nästa läsår gjort en omstart. Den här studien har definierat elever som inte var inskrivna i gymnasieskolan två år efter sin gymnasiestart som oregistrerade, medan en elev som påbörjat ett annat program definierats som bytare. Ett par av de kommuner som ingår i intervjustudien i föreliggande rapport noterar till exempel i sin egen uppföljning ett byte från den egna gymnasieskolan till en fristående eller annan kommuns skola som ett avbrott i den egna verksamheten.

66. Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), 2010.

Skolverkets uppföljningar av kommunernas informationsansvar för ungdomar 16–19 år som varken studerar eller arbetar, visar att flertalet av dessa ungdomar har avbrutit tidigare gymnasiestudier.⁶⁷ Bland de åtgärder som kommunerna erbjuder ungdomarna är verksamhet inom individuella program och studier på annat gymnasieprogram mest förekommande. Erbjudande om studier såväl inom IV som på annat gymnasieprogram har enligt Skolverkets uppföljningar blivit ännu vanligare mellan åren 2006 och 2010.

Att en elev börjar om på ett nytt program kan vara en framgång både för eleven och för hemkommunens uppdrag att stödja och stimulera ungdomar att fullfölja sin gymnasieutbildning. SCB:s studie av ungdomar utan slutbetyg visade att en del ungdomar angav att ett programbyte hade kunnat få dem att gå färdigt sin gymnasieutbildning.⁶⁸ Ett programbyte med omstart kan alltså vara en lösning och inte ett problem för elevens hemkommun.

Byten och marknadsmekanismer

Omval och byten av program och skola går att betrakta som effekter av den valfrihet som är en grundpelare i det svenska utbildningssystemet. Varför ska en elev stanna kvar på en utbildning eller skola som hon eller han inte är nöjd med, eller inte börja om på ett alternativ som förefaller vara mer lockade? Det finns en koppling mellan byten och marknadsanpassningen av gymnasieskolan med ökad valfrihet för elever och konkurrensutsättning av skolutbudet. Föreliggande studie har inte undersökt relationen mellan att elever kan finna utbudet svåröverskådligt och byten, även om en sådan koppling ligger nära till hands.⁶⁹ I vilken utsträckning konkurrens och valfrihet påverkar andelen byten går således inte att säga utifrån det här presenterade materialet. Byten går att relatera till fler faktorer, som till exempel brist på särskilt stöd och att elever blir rekommenderade att byta till ett annat program istället för att erbjudas särskilt stöd.

Vidare framkommer i intervjustudien att gymnasieskolor kan erbjuda mycket väl fungerande särskilt stöd till elever med stora studiesvårigheter så att dessa elever slutför sin utbildning. Resultatet kan bli att sådana skolor framstår som mindre framgångsrika i betygsstatistiken och därmed mindre attraktiva för nya elever, än skolor där elever med stora studiesvårigheter istället avbryter sin utbildning. Det innebär att det kan vara svårt för blivande gymnasieelever och deras föräldrar att bedöma skolors kvalitet utifrån betygsstatistiken.

67. Skolverket, 2011b.

68. Statistiska centralbyrån (SCB), 2007.

69. Se t.ex. Dresch & Lovén, 2010, angående elevers uppfattningar om svåröverskådlighet.

Eftersom hemkommunen finansierar gymnasieutbildningen för ungdomar som är folkbokförda i kommunen, har den ekonomiskt incitament för att elever ska slutföra sina studier så nära tre år som möjligt. Finansieringsintresset behöver inte alltid överensstämma med ett producentintresse att erbjuda utbildning av god kvalitet. Elever som byter program utan att göra omstart kan missa betydelsefull undervisning och viktiga moment om inte skolan lyckas kompensera dessa. Hemkommuner behöver balansera mellan den ekonomiska aspekten och kvaliteten på ungdomars utbildning.

Troligt att byten även påverkar fristående gymnasieskolor

Den här studien har inte undersökt vilka konsekvenser elevers byten kan få för fristående gymnasieskolor. Det finns ingen anledning att tro att inte förändringar av relevantatlet kan försvåra planering och dimensionering även för dem. Att fristående skolor ingår i överenskommelsen i den kommun som infört karensdagar och krav på vägledarsamtal innan skolbyten tyder till exempel på det. En skillnad i förutsättningar mellan kommunala och enskilda huvudmän är att de senare kan fylla sina skolor till sista plats medan en kommun måste kunna erbjuda hemvändande elever som är behöriga till gymnasieskolan utbildning på nationellt program. Kommuners skolor har därmed mindre möjlighet än fristående att optimera dimensioneringen av sin organisation. En förutsättning för att fristående skolor ska kunna optimera sin organisation är att de kan attrahera tillräckligt många sökande för att fylla skolan och även en kö av intresserade som kan fylla på efter ett eventuellt avbrott.

Förändringarna i skollagen kan få konsekvenser för bytare

Den nya regleringen för gymnasieskolan som började tillämpas från 1 juli 2011 innehåller begränsningar och förtydliganden av gymnasieskolans utbud. Det mer överskådliga utbudet av gymnasieprogram kan öka förutsättningarna för elever att göra gymnasieval som de bättre förstår innebörden av än vad som var fallet med det tidigare utbudet. Elevers tillgång till vägledning stärks dessutom i 2010 års skollag. Tänkbart är att ett mer överskådligt utbud och ökade möjligheter till vägledning kan leda till att önskemål om programbyten inte uppkommer lika ofta som tidigare. Propositionen till den nya skollagen betonar vidare vikten av att elever får stöd inom det program där de går för att undvika avhopp och programbyten.⁷⁰

Den ökade skillnaden mellan yrkesprogrammen och högskoleförberedande program i de nya bestämmelserna kan dock medföra att det blir (ännu) svårare att byta program utan att få fler studieår. En orsak till att elever börjar om när

70. Prop. 2009/10:165, s.450.

de byter program i det nuvarande systemet är enligt intervjuer att framför allt de yrkesförberedande programmen är så pass specialiserade. Elever som inte varit med från terminens början kan därför bedömas sakna förutsättningar att följa utbildningen.

Förtydligandet av innehållet i de olika programmen i de nya bestämmelserna kan innebära att skillnaderna blir så stora att den elev som vill byta får svårt att hämta in missade moment. Ju större skillnaderna mellan olika program är, desto större blir utmaningarna för både bytande elever och mottagande skolor att kompensera för missad undervisning för den som byter utbildning under pågående läsår.

De huvudmän som hittills erbjudit plats på IV till elever som önskar byta utbildningsväg under pågående läsår behöver ändra sitt arbetssätt, vilket Skolverket tidigare har påpekat i rapporten *Vad gör kommunerna för ungdomar som inte går i gymnasieskolan?*⁷¹ Huvudregeln i 2010 års skollag är att behöriga elever inte ska gå på introduktionsprogram. Gymnasieelever som vill byta program kan därför inte gå på introduktionsprogram och invänta det nya läsåret för att göra omstart i samma utsträckning som varit möjligt med IV. Det är därför viktigt att framöver följa såväl huvudmännens arbete med elever som önskar byta utbildning, som utvecklingen av elevers bytesmönster.

Slutsatser

- Det är viktigt att huvudmän och skolor ger elever så goda förutsättningar som möjligt att både göra väl övervägda val till gymnasieskolan och att genomföra byten som ändå sker på så bra sätt som möjligt för eleven. Tidigare studier av såväl omval som avbrott, ger exempel på att elever som bytt gymnasieprogram frågat efter mer stöd i både valprocessen till gymnasieskolan och under sina gymnasiestudier. Programbyten kan alltså vara en följd både av otillräcklig vägledning i ett svåröverskådligt utbud, och av otillräckligt stöd.
- Det är viktigt att huvudmän och skolor följer de riktlinjer för marknadsföring som SKL och Friskolornas riksförbund gemensamt har tagit fram. God marknadsföringsetik kan underlätta för elever att göra väl övervägda gymnasieval.
- Elever med stora stödbehov är sannolikt överrepresenterade bland de ungdomar som byter program. Det betyder inte att alla elever som byter program behöver särskilt stöd. Det är dock viktigt att uppmärksamma elevers rätt till särskilt stöd innan en diskussion om ett eventuellt programbyte blir aktuell.

71. Skolverket, 2011b.

- Tidigare studier visar att elever bytt program för att de inte trivts, den valda utbildningen inte motsvarat deras förväntningar i något avseende eller de tröttnat på att pendla. Även med tillgång till vägledning och stöd kommer det att finnas elever som ändrar sig och ångrar sitt gymnasieval, ibland som en följd av ökad mognad eller nya erfarenheter, ibland av andra orsaker. En slutsats är att alla programbyten varken går att förhindra, eller bör förhindras. Ett byte av program kan av olika orsaker vara positivt för en del elever.
- Huvudmännen behöver nogsamt fundera igenom hur de ska arbeta för att elever som byter utbildning på bästa sätt ska kunna slutföra sina studier. Det är en fördel om gymnasieskolor erbjuder elever som byter program flexibla möjligheter så att eleverna kan slutföra sin utbildning så nära tre år som möjligt.
- Det är viktigt att följa utvecklingen av bytesmönster framöver, och även huvudmännens arbete med elever som avbryter en gymnasieutbildning med eller utan önskan om att börja på någon ny.

Litteratur

Andreasson, Christine & Carina Johansson, 2006, *Gymnasieelevers syn på orsaker till omval*, examensarbete, Studie- och yrkesvägledarprogrammet, Malmö högskola.

Bernhardsson, Frida & Kerstin Lagemyr, 2008, *Varför gör elever på gymnasiet omval?*, examensarbete, Individ och samhälle, Malmö högskola.

Dresch, James & Anders Lovén, 2010, *Vägen efter grundskolan. I: Att bana vägen inför framtiden. Karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*, red. Lundahl, Lisbeth, Studentlitteratur.

Eriksson, Sussie & Therese Gustafsson, 2006, *Hjälp @ välja.nu*, examensarbete, Individ och samhälle, Malmö högskola.

Eslövs kommun, 2010, *Genomströmning och studieavbrott läsåret 2009–2010. Några gymnasieelevers tankar om studieavbrott.*

Förordningen (1996:1206) om fristående skolor.

Gill, Peter, 2010, *Omvalet. En studie kring orsaker och påverkande faktorer för elever som gör omval på gymnasiet*, Kandidatuppsats, Pedagogik med interkulturell inriktning, Södertörns högskola.

Gymnasieförordningen (1992:394).

Ivares, Camilla & Torbjörn Nilsson, 2009, *Omval på gymnasiet, varför?* examensarbete, Studie- och yrkesvägledarprogrammet, Stockholms universitet.

Karlsson, Cecilia & Sandra Sundin, 2007, *Omval på gymnasiet. En studie kring vilka orsaker som kan leda till omval*, examensarbete, Studie- och yrkesvägledarprogrammet, Lärarhögskolan i Stockholm.

Karlsson, Jannica, 2007, *Orsaker till att elever på gymnasiet gör omval*, examensarbete, Studie- och yrkesvägledarprogrammet, Malmö högskola.

Prop.2009/10:165, *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.*

Skolinspektionen, 2009, *Varannan i mål. Om gymnasieskolors (o)förmåga att få alla elever att fullfölja sin utbildning. Kvalitetsgranskning, rapport 2009:1.*

Skollagen (SFS 2010:800).

Skollagen (1985:1100).

Skolverket, 2011a, *PM Skolor och elever i gymnasieskolan läsåret 2010/11.*

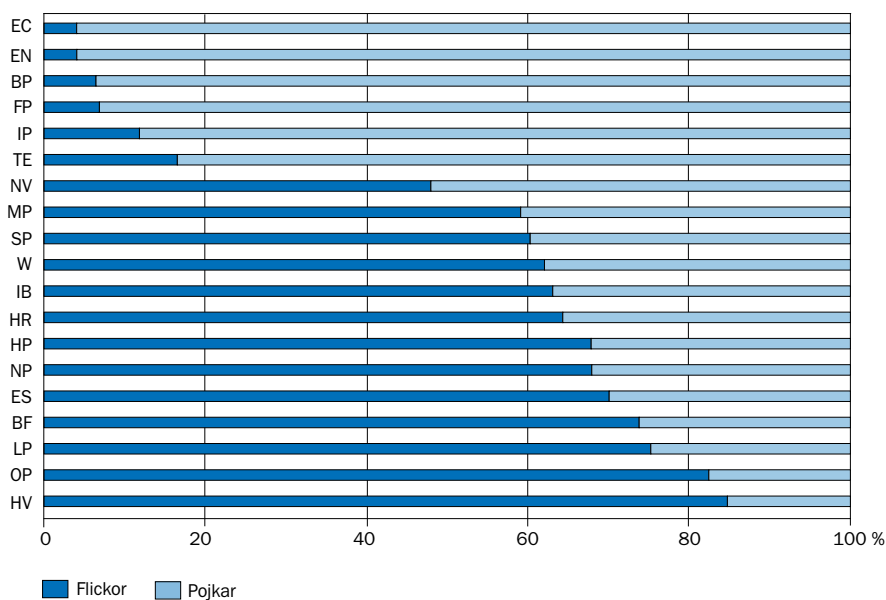
Skolverket, 2011b, *Vad gör kommunerna för ungdomar som inte går i gymnasieskolan? En rapport om det kommunala informationsansvaret (uppföljningsansvaret), rapport 360.*

- Skolverket, 2011c, *Verksamhetsplan 2011*.
- Skolverket, 2010a, *Konkurrensen om eleverna. Kommunernas hantering av minskande gymnasiekullar och en växande skolmarknad*, rapport 346.
- Skolverket, 2010b, *Risk för IG. Gymnasierectorer om skolornas stöd till elever som riskerar att inte nå målen*.
- Skolverket, 2010c, *Skolverkets lägesbedömning 2010, Beskrivande data*.
- Skolverket, 2009, *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer*.
- Skolverket, 2008a, *Studieavbrott och stödinsatser i gymnasieskolan, rapport 322*.
- Skolverket, 2008b, *Studieresultat i gymnasieskolan – avbrott och slutbetyg utan grundläggande behörighet*.
- Skolverket, 2007a, *Redovisning av uppdrag om Individuella program*.
- Skolverket, 2007b, *Varför hoppade du av? En studie om orsaker till att ungdomar byter studieinriktning eller hoppar av gymnasiet*.
- Skolverket, 2002, *Efter skolan*, rapport 223.
- Statistiska centralbyrån (SCB), 2007, Ungdomar utan fullföljd gymnasieutbildning, *Tema: Utbildning, nr 4*.
- Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), 2010, *Öppna jämförelser. Gymnasieskolan 2010*.
- Umeå kommun, 2010, *Avhopp/rörlighet bland gymnasieelever vid Umeå Gymnasieskola läsåret 09/10*, Gymnasie- och vuxenutbildningen, Utvecklingsavdelningen.
- Zander, Raine & Helena Gustafsson, 2009, *Ska det vara så svårt att välja rätt från början. En undersökning av omval under perioden 19 augusti till 15 september i åk 1 på gymnasiet*, examensarbete, Studie- och yrkesvägledarutbildningen, Malmö högskola.
- www.it-gymnasiet.se 6/9-10.
- www.johnbauer.nu 6/9-10.

Bilaga 1. Ytterligare statistik

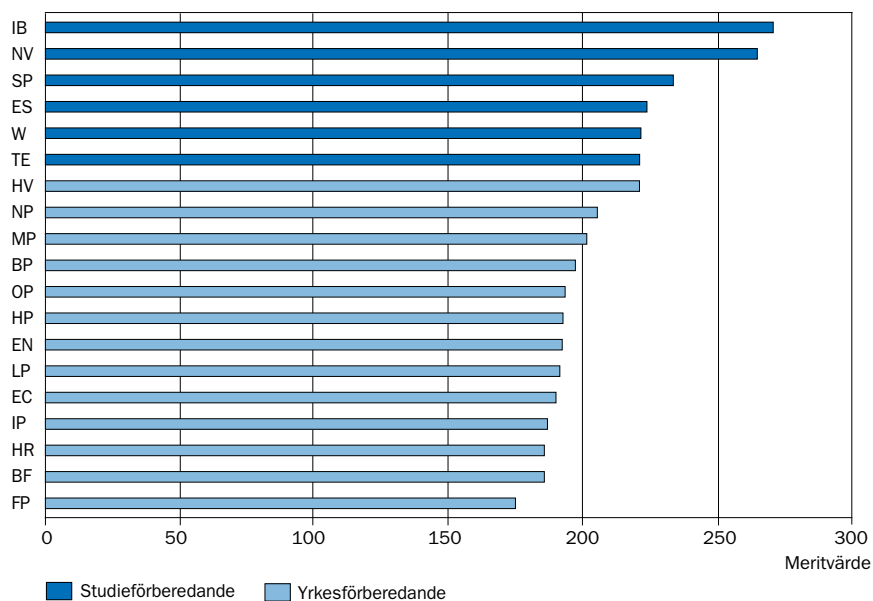
Elevernas fördelning som nybörjare i gymnasiet 2006

Figur 1: Andel (%) flickor respektive pojkar per startprogram, nybörjare i årskurs 1 studieår 1 (2006).

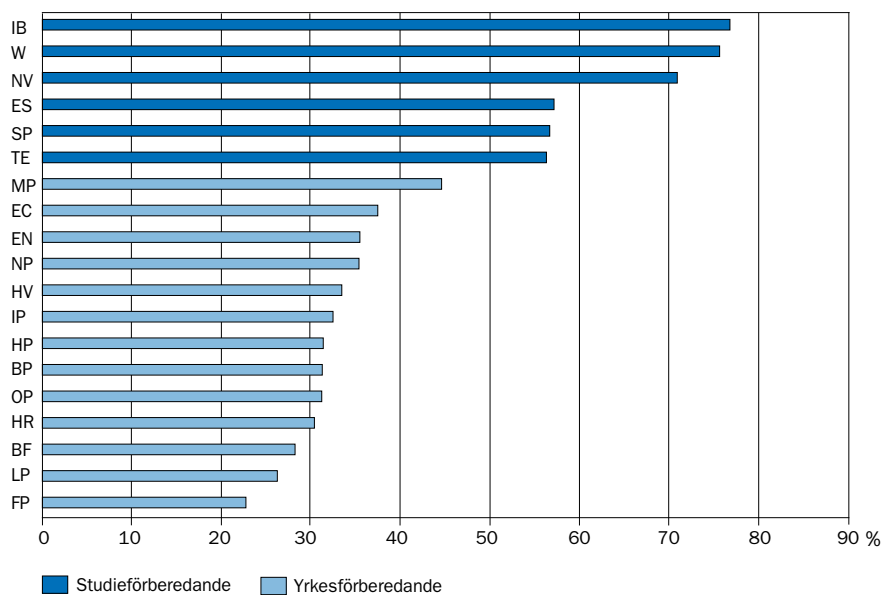
Kommentar: Program där ett av könen utgör mer än 60 procent av eleverna anses här ha en ojämn könsfördelning. Hur stor könsens över- respektive underrepresentation är skiljer sig dock avsevärt åt mellan de olika programmen.

Figur 2: Genomsnittligt meritvärde från grundskolan för elever per startprogram, nybörjare i årskurs 1 2006.

Kommentar: 1 913 elever saknade meritvärde från grundskolan (Waldorfelever, internationella elever eller anpassad studiegång). För hela elevgruppen var det genomsnittliga meritvärdet 218.

Figur 3: Andel (%) elever med minst en högskoleutbildad förälder per startprogram, nybörjare i årskurs 1 2006

Kommentar: 2 767 elever saknade uppgift för såväl moders som faders utbildningsnivå. För hela elevgruppen var andelen elever med minst en högskoleutbildad förälder 48 procent.

Bilaga 2. Frågeguide intervjustudien

Besvaras av den i kommunen som är bäst skickad att svara på frågor om byten av gymnasieutbildning. Avser byten mellan program (ej från IV), skolor och huvudmän.

Omfattning och karaktär

Enligt den officiella statistiken förekommer bland elever folkbokförda i din kommun en högre andel programbyten än snittet i riket. Har kommunen kunskap om i vilken omfattning byten förekommer innan 15 oktober, det vill säga som inte syns i officiella statistiken? Vilka typer av byten, det vill säga mellan vilka program och huvudmän, är mest förekommande i början av terminen? Hur har utvecklingen över tid sett ut?

Orsaker

Har kommunen/ kommunens skolor undersökt orsaker till att elever byter utbildning? Om ja, kan vi få underlag?

Vilka orsaker till att elever byter program och/eller skola känner kommunen till? Vilka orsaker går att relatera till byten tidigt på terminen, efter 15 oktober, omstart i årskurs ett?

Konsekvenser

Vilka konsekvenser har elevers rörlighet mellan olika alternativ fått för kommunen (t.ex. för planering, ekonomi)?

Har kommunen kunskap om: Konsekvenser för skolors planering, dimensionering och verksamhet? Konsekvenser för elevers utbildning?

Hantering

Är frågor om program- och skolbyten på gymnasiet på något sätt uppmärksammade i kommunen? I så fall, på vilket sätt?

Försöker kommunen/kommunens skolor påverka antalet byten? I så fall hur?

Har kommunen några strategier inför framtiden avseende byten?

Övrigt

Har du något övrigt att tillägga angående gymnasieelevers byten mellan program och skolor?

Av nybörjareleverna i gymnasieskolan 2006 hade mer än var tionde bytt program två år senare. Den här studien redogör för hur elevers programbyten samvarierar med genomströmningen i gymnasieskolan. Studien tar också upp vilka konsekvenser som gymnasieelevers byten kan få för elevers hemkommuner. Avsikten är att ge politiker, tjänstemän och huvudmän underlag för beslut som handlar om elevers förutsättningar att välja och genomföra sin gymnasieutbildning. Analysen bygger främst på Skolverkets uppföljningsstatistik och intervjuer.